

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav translatologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jan Dvořák

Komentovaný překlad: předmluva k Sartre, J.-P.: *L'Esquisse d'une théorie des émotions* (Arnaud Tomès, Hermann, 2010, s. 9-30)

Annotated Translation: foreword to Sartre, J.-P.: *L'Esquisse d'une théorie des émotions* (Arnaud Tomès, Hermann, 2010, pp. 9-30)

Praha 2014

Vedoucí práce: doc. PhDr. Tomáš Duběda,
Ph.D.

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce doc. PhDr. Tomáši Dubědovi, Ph.D. za vstřícný přístup při konzultacích, podnětné rady a cenné připomínky k překladu v době jeho vzniku. Mé poděkování rovněž patří PhDr. J. Šotolové, Ph.D. V. Němcovi, J.-E. Génotovi a E. Ulrichové za konzultaci vybraných problematických míst výchozího textu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 9. 8. 2014

Jan Dvořák

Abstrakt

Tato práce sestává z českého překladu části předmluvy k dílu J.-P. Sartra *Esquisse d'une théorie des émotions* (*Nástin teorie emocí*), jejímž autorem je Arnaud Tomès, a jeho teoretického komentáře. Výchozí text byl pořízen k reedici Sartrova díla v roce 2010 a obsahuje zevrubnou analýzu Sartrova pojetí emocí vycházejícího z fenomenologie E. Husserla. Komentář – věnující se analýze prototextu, metodě překladu a typologii překladatelských problémů a postupů – se opírá o upravený překladatelský model Christiane Nordové a o teorii funkční ekvivalence popsanou Dagmar Knittlovou.

Klíčová slova

překlad, překladatelská analýza, překladatelský postup, překladatelský posun, metatextualita, filozofie, fenomenologie, emoce

Abstract

This bachelor thesis consists of the Czech translation of a part of Arnaud Tomès's foreword to J.-P. Sartre's essay *Esquisse d'une théorie des émotions* (*Sketch for a Theory of the Emotions*) and of a theoretic annotation of this translation. The source text was written for a 2010 reprint of Sartre's essay and comprises a thorough analysis of Sartre's conception of emotions based upon E. Husserl's phenomenology. The annotation, which centres on the source text's analysis, the applied translation method and procedures together with encountered translation problems, is based upon an adapted version of Christiane Nord's Model and the Theory of Functional Equivalence as described by Dagmar Knittl.

Keywords

translation, translation analysis, translation procedure, translation shift, metatextuality, philosophy, phenomenology, emotions

OBSAH

Úvod	6-7
Překlad	8-26
Komentář	27-61
Analýza předlohy	28-38
Vnětextové faktory	29-31
Autor	29
Médium, čas a místo	29-30
Záměr vysílatele a funkce textu	30
Příjemce a pragmatika	30-31
Vnitrotextové faktory	31-38
Téma, obsah a členění textu	31-32
Intertextualita: trojí stupeň metatextovosti	32-35
Jazyk	35-38
Rovina stylistická	35-36
Rovina syntaktická	36-38
Rovina lexikální	38
Přestylizace předlohy	39-62
Překladatelská koncepce	39-40
Typologie překl. problémů a jejich řešení	40-61
Metatextová úskalí	40-48
Odkazování na existující texty	40-43
Překlad pojmů existující fil. tradice	43-48
Překl. postupy a posuny na rovině morfosyntaktické	48-55
Transpozice	48-51
Modulace	51-52
Interpunkční zásahy	52-55
Implicitnost X explicitnost, intelektualizační tendence	55-57
Volný překlad, nivelizace X intenzifikace	58-60
Překlad reálií	61
Nepřesnosti originálu	61-62
Závěr	63
Bibliografie	64-66
Příloha – kopie výchozího textu	67

ÚVOD

Tato bakalářská práce sestává z českého překladu prvních dvaceti normostran¹ předmluvy pořízené k druhé reedici Sartrova eseje *Esquisse d'une théorie des émotions* a z komentáře téhož rozsahu. Komentář se věnuje analýze výchozího textu, zvolené překladatelské metodě a detailnímu rozboru překladatelských postupů uplatněných na jednotlivých rovinách textu.

Autorem výchozího textu je francouzský učitel filozofie Arnaud Tomès. Sám tento text je svou povahou metatextem, neboť pojednává o textu jiném, tj. vlastním Sartrově eseji. Esej *Esquisse d'une théorie des émotions* byla poprvé publikována v roce 1938 (Paříž, Hermann), poté dvakrát reeditována u téhož nakladatele: v letech 1995 a 2010. V roce 2006 vyšla poprvé i česky: *Nástin teorie emocí* vydalo nakladatelství OIKOYMENH spolu s dalšími Sartrovými prvotinami jako součást sbírky nazvané *Vědomí a existence*. Autory překladu jsou J. Čapek a M. Petříček.

Tomès se ve své rozsáhlé předmluvě (104 strany) nazvané *Le projet philosophique de Sartre dans l'Esquisse d'une théorie des émotions* věnuje představení a podrobnému komentáři Sartrova díla. Věnuje se mimo jiné místu, jež toto dílo (jedno z prvních děl většího významu) zaujímá v rámci celku Sartrovy filozofické tvorby. K volbě překládaného textu mne přivedl amatérský zájem o filozofii a společenské vědy, především pak zájem o Sartrovo dílo jako takové. Vzhledem k poměrně úzkému tematickému zaměření prototextu jsem si samozřejmě vědom i poněkud redukovanejší čtenářské obce, kterou byl můj překlad mohl oslovit. Obecně lze prohlásit, že se primárně nejedná o text, u něhož by se projevovala snaha o čtivost, čtenářskou přístupnost a popularizaci; na čtenáře naopak klade presupoziice v podobě poměrně vysoké míry intelektuální účasti a jisté základní znalosti moderní západní filozofické tradice se zvláštním důrazem na fenomenologii a filozofii existence (popř. existencialismus). Domnívám se, že zainteresovaného čtenáře může můj text oslovit tím, že mu předloží zajímavé a cenné poznatky týkající se Sartrova filozofického přístupu a jeho geneze.

¹ bez poznámkového aparátu

V rámci své překladatelské koncepce jsem profil možného fiktivního čtenáře vytvořil takto: čtenář se zájmem o danou problematiku, který se doposud seznámil s některými ze Sartrových pozdějších filozofických prací (*Bytí a nicota*), ale i (či výhradně) literárních textů (*Zed', Nevolnost, dramata...*) a touží po systematictější, serióznější a teoreticky fundovanější studiu Sartrova díla. Překlad francouzské předmluvy (samozřejmě za předpokladu, že by byla přeložena celá) by tak mohl vyjít jako předmluva ke zmiňovanému českému vydání Sartrova eseje *Nástin teorie emocí* .

Ve své práci jsem se pokusil o funkčně ekvivalentní přestyilizaci předlohy, tj. o takovou přestyilizaci, která nejen zachovává vlastnosti předlohy v cílovém jazyce, nýbrž usiluje o její celkové a plnohodnotné zastoupení v rámci cílové kultury.

Analýza originálu spolu s rozбором překladatelských problémů a jejich řešení tvoří druhou část práce. Překládaný originál je přílohou práce.

PŘEKLAD

Sartrův filozofický projekt v *Nástinu teorie emocí*

Příběh je dobře znám. Mladý profesor Jean-Paul Sartre, ve filozofických kruzích známý zatím jen díky publikaci jediného článku nazvaného *Transcendence ega*,¹ který je sice ambiciózní, ale jemuž chybí širší odezva, se roku 1937 rozhodne napsat dílo velkého významu. To je nazváno *La Psyché (Psýché)* a Sartre, jenž se právě navrátíl ze stáže v Berlíně (1933–1934), si v něm klade za cíl vyložit stěžejní myšlenky své filozofie formulované pod rozhodujícím vlivem Husserlovy fenomenologie. Toto dílo, jak známo, nebude nikdy dokončené. Jeho text se od té doby stal legendou a jakýmsi filozofickým mýtem: rukopis se ztratil a nikdo netuší, kde se nalézá. To jediné, co se z něho zachovalo, je krátký úryvek vydaný roku 1938 nakladatelstvím Hermann pod názvem *Nástin teorie emocí*.²

Tento text fascinuje v mnohých ohledech: spolu s *Transcendencí ega* patří k oněm Sartrovým zářným prvotinám svědčícím o obzvláště silném pochopení výzev Husserlovy fenomenologie a ukazujícím na její neobyčejný potenciál. Ani v nejmenším nepřestal být aktuální, a to i přes rozličné psychologické přístupy ke studiu emocí a přes to, že dnes Husserlově fenomenologii rozumíme lépe než v době jeho vzniku. Mnohé z toho, co mladý Sartre konstatuje o klasické psychologii či psychoanalýze své doby, by dnes bylo možné vztáhnout na nové tendence v psychologii současné (neurovědy, kognitivní psychologie apod.). Sartre je navíc nadán vzácnou schopností – uměním uchopit v několika málo větách jádro věci –, díky níž se mu například v několika krátkých tezích podaří vystihnout nedostatky psychoanalýzy ještě před tím, než se později, v díle *Bytí a nicota*,³ pustí do přesnějšího rozpracování své argumentace zaměřené proti Freudovu konceptu nevědomí.

Co však mladého filozofa, jako je Sartre, vede k tomu, aby hovořil o psychologii, tedy, přesněji řečeno, o psychologii emocí? Sartrův dlouhodobý zájem o psychologii je

¹ Dílo *Transcendence ega* bylo publikováno v roce 1936 v revue nazvané *Recherches philosophiques*.

V češtině dílo vydalo v roce 2006 nakl. OIKOYMENH jako součást sbírky *Vědomí a existence* spolu s dalšími Sartrovými prvotinami (včetně *Nástinu*) v překladu J. Čapka a M. Petříčka.

² *Nástin teorie emocí*, in: *Vědomí a existence* (Praha, OIKOYMENH, 2006).

³ Ve slavné druhé kapitole prvního oddílu nazvané *Neupřímnost*.

dobře znám: roku 1928 provedl předtiskovou korekturu překladu Jaspersovy habilitační práce nazvané *Allgemeine Psychopatologie (Všeobecná psychopatologie)*. Později, ve své závěrečné vysokoškolské tezi napsané pod vedením Henriho Delacroix, se rozhodl věnovat „obrazu v duševním životě, jeho roli a povaze“ (« *l'image dans la vie psychique : rôle et nature* »). Hned poté přistupuje k podrobnému studiu otázky představitivosti, které vyvrcholí roku 1936 vydáním díla *L'Imagination (Představitivost)* a především pak roku 1940 vydáním díla *L'Imaginaire (Imaginárno)*. Otázka psýché je tedy pro Sartra klíčová. Již na jeho filozofických prvotinách je zřejmé, že se jedná o myslitele krácejícího ve stopách Descartovy filosofie, jejímž primárním rysem je návrat k vědomí. Rozhodně však ne k vědomí, jak mu rozumí introspektivní filozofie, k „vnitřnímu životu“, ⁴ ale k vědomí aktivnímu a orientovanému do světa, jasnému „jako prudká vichřice“.⁵

Otázka psýché je pro Sartra o to zásadnější, že od své berlínské stáže (1933–1934) své filosofické bádání otevřeně orientuje v duchu Husserlovy fenomenologie. Zde připomeňme, že Sartre po dobu několika měsíců pobýval v berlínském Francouzském akademickém domě, čehož využil k četbě většiny Husserlových děl, zejména pak *Logických zkoumání* a *Idejí*, a rovněž se zde seznámil (ačkoli zatím jen zběžně) s Heideggerovými texty. V roce 1938, kdy jsou pořízeny první překlady Heideggera do francouzštiny, pak Sartre v jeho četbě bude pokračovat: jeho vliv je ostatně v *Nástinu teorie emocí* velmi patrný. Z Berlína se Sartre vrátil naprosto fascinován fenomenologií: „Husserl mě nadchl, všechno jsem chápal v intencích jeho filosofie,“⁶ píše ve svých *Sešitech z podivné války*. Celé jeho dílo, od *Transcendence ega* až po *Bytí a nicotu*, fenomenologii zachová neochvějnou věrnost. *Náčrt teorie emocí* nevyjímaje.

Fenomenologie sama sebe totiž v zásadě definuje jako psychologii, tedy přinejmenším jako rozjímání nad psýché. V podobě, v jaké je pak představena v dílech *Idea fenomenologie* (1907) a *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii* (1913), pojímá Husserlova fenomenologie samu sebe jako návrat k čistému vědomí, jež „dává do závorek“ víru v existenci vnějšího světa. V tomto smyslu je tedy fenomenologie skutečně

⁴ „Intencionalita: základní idea Husserlovy fenomenologie“.

(*Situation*, I, Paříž, Gallimard, Idées, 1947), str. 38-42.

⁵ *Tamtéž*, str. 40.

⁶ *Sešity z podivné války* (Praha, Academia, 2012, přeložil M. Novotný), str. 411.

v první řadě rozjímáním nad jevy (fenomény) vědomí, tj. toho vědomí, jehož status prochází prudkou změnou s tím, jak je uplatňována metoda fenomenologické redukce a do popředí se dostává intencionalita. Vědomí se tím stává vědomím *transcendentálním*, tedy vědomím, jež samo ustavuje jevy a přisuzuje jim smysl: jevy existují pouze tak, jak se vyjevují vědomí, pouze jako jevy *jsoucí součástí* vědomí.⁷ Fenomenologie se rovněž profiluje jako rozjímání nad psychologií, přesněji řečeno nad empirickou psychologií a dokonce i nad onou psychologií pozitivistického zaměření, kterou Sartre tak ostře kritizuje. Předmětem jejího zkoumání je *esence* jevů (vnímání, představivost atd.), u nichž pozitivistická psychologie studuje dílčí projevy (vnímání určitého typu, určitý jev představivosti atd.). Předmětem zkoumání fenomenologie je rovněž otázka, kterou sám Sartre ponechává stranou, totiž otázka *realizace* transcendentálního vědomí – tedy toho konstituujícího vědomí, jímž se zabývá – v oblasti běžného života, na poli zkušeností, a jehož zvláštností je jeho připoutanost k tělu.⁸ Jak může být ale čisté vědomí zároveň vědomím faktickým, vycházejícím z tělesnosti? Tuto otázku, tolik zásadní pro Husserla, však Sartre obětuje otázce esence v empirické psychologii, tedy v první řadě otázce esence emocí.

Přesto by bylo mylné považovat *Nástin teorie emocí* za pouhou stoprocentní aplikaci fenomenologických tezí na konkrétní problematiku, jíž jsou emoce. Je sice pravda, že právě takto Sartre tento text často prezentuje a že se zároveň jedná o jakýsi prostředek *testování* (téměř ve vědeckém slova smyslu) platnosti Husserlových – a v menší míře i Heideggerových – teoretických hypotéz v praxi. Sartre však není pouhým Husserlovým žákem, který by se školácky spokojil s aplikací fenomenologické intuice v praxi, ale filozofem se vším všudy, který si je dokonale vědom svých výzev a problémů a kterému fenomenologické koncepty a metodologie slouží jen jako opora na cestě za uskutečněním vlastního filozofického projektu. To vysvětluje, proč u něho nenajdeme absolutní věrnost Husserlovým či Heideggerovým tezím, jak mu to bude lehce naivně vyčítáno.⁹ U Sartra

⁷ *Ideje k čistě fenomenologii a fenomenologické filosofii*, I, § 47

(Praha, OIKOYMENH, 2004, přeložili A. Rettová a P. Urban), str. 97-99.

⁸ *Tamtéž*, § 53. Zde čtenáře odkáží na dílo P. Cabestana nazvané *L'Être et la conscience* (Ousia, 2004), str. 18-32.

⁹ Zde připomeňme výrok o „*geniální protichůdnosti*“, který Sartre pronesl v souvislosti s Heideggerem.

nenajdeme věrnost Husserlovým tezám, neboť autor *Nástinu teorie emocí* je již stačil podrobit svému vlastnímu čtení, v jehož rámci si z nich ponechal určité množství konceptů a odmítl jiné.¹⁰

Jak definovat tento Sartrův filozofický projekt, který se postupně rodí v průběhu třicátých let? Sartrovi nejde, jak se mnozí domnívali, o prostý popis duševního života a bylo by naprosto pomýlené spatřovat v jeho filozofii to, co někteří (často pejorativně) označují za „*filozofii vědomí*“ či filozofii subjektivity. Mnohem spíše mu jde o to pojmout svět v jeho úplnosti a zaměřit se na otázku konkrétního, na onen „*syntetický celek, jehož momenty jsou jak vědomí o něm, tak i fenomén*“.¹¹ Zabývá-li se Sartre vědomím, činí tak proto, že vědomí rozhodně nepředstavuje něco do sebe uzavřeného, ale naopak to, co se vrhá do světa, co je výsostným pojítkem s vnější realitou, jak to ukazuje sama jeho základní struktura, kdy vědomí je vědomím *o něčem* (intencionalitou).

Ostatně právě toto Sartra na fenomenologii fascinovalo: téma „*návratu k věcem samým*“, v *Nástinu teorie emocí* několikrát připomínané. Simone de Beauvoir o Sartrově objevu fenomenologie píše: „*Přesně to si už celé roky přál: moci mluvit o věcech, kterých se dotýkal, a aby se takové počínání zároveň mohlo nazývat filozofií.*“¹² Právě z tohoto důvodu Sartre fenomenologii nepovažuje za jednu z forem idealismu – již bezesporu je¹³ – ale naopak za filozofii realismu. „*Není nic nespravedlivějšího,*“ uvádí v *Transcendenci ega*, „*nazývají-li se fenomenologové idealisty. Naopak po dobu několika staletí ve filozofii chyběl tak realistický proud.*“¹⁴ Sartre dále uvádí, že Husserlovi se do světa znovu podařilo uvést půvab i děs,¹⁵ což jen dokazuje, nakolik si tohoto německého filozofa vyložil po svém, navzdory jeho vlastním výrokům. Husserl se totiž o fenomenologii vyjadřoval jako o přístupu krácejícím ve šlépějích Kantova transcendentálního idealismu. Sartre tak

¹⁰ Sartre například odmítá Husserlův transcendentální idealismus, tolik explicitní v *Idejích*.

¹¹ *Bytí a nicota* (Praha, OIKOYMENH, 2006, přeložil O. Kuba), str. 39.

¹² Beauvoir, S. de. *La Force de l'âge* (Paříž, Gallimard, Folio), str. 156.

¹³ Stačí si přečíst prohlášení samotného Husserla, jenž svou filozofii označuje termínem *transcendentální idealismus*, jako např. v § 55 *Idejí I* (zde tento svůj transcendentální idealismus staví do opozice k absolutnímu idealismu George Berkeleyho).

¹⁴ *Transcendence ega*, in: *Vědomí a existence* (Praha, OIKOYMENH, 2006), str. 52.

¹⁵ *Situations, I*, str. 42: „*Husserl do světa znovu přivedl půvab i děs. Vrátil nám tak svět umělců a proroků: děsivý, nepřátelský, nebezpečný, s přístavy plnými vznešenosti a lásky.*“

připravuje doposud zcela nevídanou filozofii: jakýsi fenomenologický realismus, tedy něco, co má velice blízko k protimlůvu. I přesto je to právě tato filozofie a žádná jiná, s níž se v *Nástinu teorie emocí* setkáme.

Zde je ovšem potřeba zodpovědět jednu zásadní otázku: Proč se Sartre, jehož filozofie si klade za cíl být filozofií zaměřenou na svět, ve svých prvních textech věnuje studiu fenoménů vědomí či takovým psychickým jevům, jako jsou představivost a emoce? Není snad samo o sobě hluboce paradoxní chtít položit základy realisticky orientované filozofie a zároveň se oddávat studiu jevů natolik subjektivních, jako jsou emoce? Vskutku, napsání díla nazvaného *Nástin teorie emocí* nemusí nutně představovat neúčinnější způsob k postihnutí objektivních zákonů tohoto světa. Sartrovy první esejistické texty řadící se k fenomenologii tak, jak se zdá, spíše navazují na Descartovo (a Husserlovo) gesto vyznačující se návratem k problematice subjektu spolu s konkrétními projevy duševní činnosti, které tento subjekt charakterizují: vnímáním, představivostí, emocemi atd.

Skutečnost, že Sartre své první filozofické texty věnuje psychickým jevům, jako jsou emoce, by nás ale neměla uvést v omyl. Bylo by tak totálním nepochopením se domnívat, že se tím Sartre navrácí ke kdovíjaké uzavřenosti subjektu do sebe sama, za jejíž odstranění si fenomenologie cení. Pro fenomenologii je dle Sartra naopak místo všeho jsoucího vně, „všeho včetně nás samých: ve vnějším světě, mezi ostatními lidmi“.¹⁶ Onou paradoxní tezí díla *Transcendence ega* nakonec bylo, že *ego* není v ničem podobné nějakému vnitřnímu bytí, jež by se ve vztahu k vědomí vyjevovalo imanentně, ale že jeho místo se nachází vně, ve světě, stejně jako místo tohoto stolu či místo druhého.¹⁷ Sartrův přístup tak nenavazuje na psychologismus a neokantismus *à la française*¹⁸ (autoři Brunschvicg, Lalande a Meyerson), tuto „filozofii trávení“, pro niž „poznat znamená pozřít“,¹⁹ tzn. zredukovat daný jev na jakousi koláž slepenou z obsahů vědomí. Sartre se naopak navrácí k radikálnímu realismu – nikoli k realismu naivního typu (jenž by vědomí

¹⁶ *Situations*, I, str. 42.

¹⁷ *Transcendence ega*, in: *Vědomí a existence*, str. 7: „V této práci bychom chtěli ukázat, že *ego* není ani formálně ani materiálně ve vědomí: je vně, ve světě; stejně jako *ego* druhého je to jsoucno ve světě.“

¹⁸ Zde překladatel ponechal znění originálu.

¹⁹ *Situations*, I, str. 38.

rozpouštěl ve světě), ale k takovému realismu, jenž si je vědom toho, že svět spoluutváří obsah vědomí.

Dle Sartra tak na emoce vůbec nelze nahlížet – a v tom tkví hlavní originalita *Nástinu teorie emocí* – jako na niterní stav subjektu, jako na jakýsi obsah vědomí: Sartre naopak tvrdí, že „*emoce je jistý způsob, jak chápeme svět*“.²⁰ Ve svém tvrzení půjde ještě dále a prohlásí, že emoce jsou nástrojem k *proměně* světa.²¹ Jistě se nejedná o proměnu skutečnou, podobnou té, jež je výsledkem jednání, ale o proměnu magickou: nemůžu-li reálně uprchnout před nebezpečím, omdlím, což je samo o sobě únikem a únikem zdařilým. Emocím tak nelze porozumět, nevezmeme-li v potaz lidskou skutečnost jako celek a její poměr ke světu. Dokonce existuje, jak ukáže Sartre, celý samostatný svět emocí, jenž má pro subjekt, který emoce prožívá, tutéž kvalitu reálna jako tzv. „reálný“ svět. Toto výsostně realistické stanovisko je tedy stanoviskem *Nástinu teorie emocí*.

Sartrův text je členěn velmi jednoduše:

V rámci stručného úvodu Sartre zdůrazňuje přínos Husserlové fenomenologie, jež je nutné vzít na vědomí, chceme-li fenoménu emocí porozumět.

V první části kritizuje klasické teorie emocí, tzn. především periferní teorii Williama Jamese, derivační teorii zastávanou Janetem a gestaltivní přístup autorů Köhlera, Lewina a Demboa.

Ve druhé části se Sartre pouští do kritiky psychoanalytické teorie emocí a zároveň popírá myšlenku, podle níž existuje vztah kauzality mezi nevědomím a emocemi jakožto vědomou realitou.

V poslední, třetí části, Sartre představuje svou vlastní fenomenologickou teorii emocí, pohlížející na emoce jako na „*náhlý pád vědomí do magična*“.²²

²⁰ *Nástin*, in: *Vědomí a existence*, str. 79.

²¹ *Tamtéž*, str. 83: „*Nyní můžeme pochopit, co je to emoce. Je to proměna světa.*“

²² *Tamtéž*, str. 96.

Úvod: za fenomenologickou psychologií

Kritika pozitivistické psychologie

Sartre svůj text otevírá radikální kritikou psychologického modelu, který dominuje ve Francii jeho doby. Tuto psychologii kritizuje především za to, že si nárokují *pozitivismus* a tvrdí tak o sobě, že zcela vychází ze zkušenosti. Sám pojem zkušenosti je touto psychologií vykládán velmi omezeně: řeč je zde o zkušenosti, „*již nám nabízí prostoročasové vnímání organických těl*“ a o „*intuitivním poznávání sebe sama, jemuž se říká reflexivní zkušenost*“.²³ Zde Sartre poukazuje na snahy, jimiž se psychologie vyznačuje od dob pozitivizmu Augusta Comta a dob, kdy se transformovala v samostatnou vědeckou disciplínu nezávislou na filozofii a založenou na experimentální metodě.²⁴ od této chvíle si psychologie klade za cíl být objektivní, tedy zbavena všech metafyzických presupozic, a vycházet právě jen z oněch *faktů*, o jejichž významové zúženosti zde Sartre hovoří.

Sartre si bezpochyby uvědomuje, že již nežijeme v době asocianismu, který při výkladu všech myšlenkových procesů spoléhal na svůj mechanický model. Tato psychologie (kterou dobře vystihuje učení Davida Huma v osmnáctém století) nahlížela na veškerou duševní činnost, včetně té výsostně rozumové jako je úsudek, jako na sdružování asociací. Hume se dokonce domníval, že se mu v principu sdružování asociací podařilo nalézt jev zcela podobný tomu, co Newtonův univerzální gravitační zákon představuje ve světě fyziky. Asocianismus zkrátka implikoval fascinaci explikativním modelem navrženým fyzikou: zabývat se psychologií tak znamenalo klást do vzájemného vztahu fakta zbavená jakéhokoli významu a následně tato fakta vyvozovat jedna z druhých na základě kauzálního modelu, v žádném případě to ale neznamenovalo jejich interpretaci. Dnes se, píše Sartre, „*současní psychologové nijak nezdráhají dotazovat a interpretovat*“.²⁵ V druhé části eseje tak vyzdvihne skutečnost, že taková psychoanalýza se už nezdráhá

²³ *Nástin*, in: *Vědomí a existence*, str. 53.

²⁴ Dobře to vystihují například práce Théodula Ribota (1939–1916) či Pierra Janeta (1859–1947), jejichž učení Sartre v první části svého textu kritizuje.

²⁵ *Nástin*, in: *Vědomí a existence*, str. 53.

hledat *smysl* jevů, jimiž se zabývá,²⁶ a že tak nečiní pouze v oblasti výkladu snů; všechny formy lidského chování jsou pro ni nositelem nějakého smyslu, včetně těch, které se na první pohled jeví jako bezvýznamné (překnutí, zapomínání aj.).

Co bude tedy předmětem Sartrovy kritiky? Budou jím zmiňované pozitivistické ambice psychologie jeho doby a omezenost, s jakou tato psychologie pozitivismus pojímá: základním předpokladem pozitivistické psychologie je touha vycházet výhradně z *faktů* a ničeho jiného, tedy ze smyslové či reflexivní zkušenosti. Avšak tato definice zkušenosti (jež sama předpokládá jisté normativní pojetí zkušenosti či jisté tvrzení o tom, čím *má* zkušenost *být*), není zdaleka jedinou její definicí: pozitivistická psychologie si tak neklade otázku, zdali může existovat to, co Husserl ve svých *Logických zkoumáních* označuje jako zkušenost či intuici vztahující se k esencím (*Wesenschau*) nebo to, co nazývá zkušeností hodnot. Tato psychologie zkrátka není až tak prosta presupozic, jak sama tvrdí: zkušenost nepojímá jinak než jako konkrétní percepce smyslové reality, což zcela jasně představuje ontologickou tezi.²⁷

Potíž je v tom, že toto ochuzené pojetí pozitivizmu nemůže být zdrojem skutečného psychologického poznání. Jak tato pozitivistická psychologie Sartrovy doby pohlíží na fakta? „*Fakt se definuje tím,*“ píše Sartre, „*že naň musíme narazit v průběhu bádání a že se dostavuje vždy jako nečekané obohacení a jako novinka ve vztahu k předchozím faktům.*“²⁸ Fakta jsou tak z definice něčím nahodilým, co nelze vyvozovat z nějakého principu či předem formulované definice, ale něčím, co se jeví jako novinka: to proto, zdůrazňuje Sartre, jsou pro pozitivistickou psychologii fakta související s člověkem neodvoditelná z konkrétní definice člověka či jeho *esence*. V tomto smyslu tak psychologie nemůže být antropologií, chápeme-li antropologii jako disciplínu snažící se definovat člověka *jako takového*,²⁹ v jeho lidské přirozenosti a esenci. Zásadním rysem pozitivistické psychologie je tedy následující skutečnost: pozitivistická psychologie „*nehodlá a priori definovat a omezit předmět svého výzkumu.*“³⁰ Nechce, aby jí bylo vnucováno konkrétní pojetí člověka,

²⁶ *Nástin*, in: *Vědomí a existence*, str. 75: „*Psychoanalytická teorie, a to je bezpochyby pravda, jako první zdůraznila, že duševní fakty nesou význam.*“

²⁷ Jejíž formulace je následující: to, co jest, je poznatelné pomocí smyslů.

²⁸ *Nástin*, in: *Vědomí a existence*, str. 53.

²⁹ V původním textu: *en soi*.

³⁰ *Nástin*, in: *Vědomí a existence*, str. 53-54.

jež se jí jeví zároveň jako *nahodilé* (tedy založené na diskutabilních filozofických a náboženských presupozicích), *příliš široké* (neboť kde bereme záruku toho, táže se Sartre, že australský člověk na nejnižším stupni vývoje a francouzský dělník z roku 1939 náležejí k téže psychologické kategorii?) a *příliš úzké*: „Skutečně existuje nepřeklenutelná propast mezi těmi, jež nazýváme lidmi, a ostatními primáty?“ ptá se Sartre a předjímá tak otázky moderní etologie. S konkrétním pojetím člověka je tak tato psychologie připravena operovat až *a posteriori*, tedy až tehdy, co k němu dospěje experimentální cestou. To, jak Sartre poznamenává, předpokládá vědu ve stavu absolutní dovršenosti, což pak reálně znamená neustálé odsouvání tohoto pojetí člověka „*donekonečna*“³¹ a také to, že s ním bude vždy – v ideálním případě! – nakláno pouze jako s Ideou v kantovském smyslu: bude z něho učiněna jakási červená nit, kolem níž bude možné sjednotit sumu našich zkušeností.

V důsledku toho pak nelze mluvit o skutečné psychologické vědě, o vědě ve smyslu rigorózního a systematického poznání: existuje pouze mnohost faktů kladených vedle sebe, bez utříbenosti. A vskutku, lze si snad představit něco více nesourodého než tuto psychologii, před níž stojí ve třicátých letech Sartre (před níž ovšem, a to je třeba říct, stojíme i my dnes) a jež se zabývá natolik odlišnými jevy, jako je stroboskopický efekt a komplex méněcennosti, mezi kterými chybí jakýkoli vztah či hierarchie? Záměrem Sartrovy analýzy je ukázat nám, že ona nesourodost nemá svůj původ v pouhé dosavadní nezralosti této psychologické vědy, o níž lze prohlásit, že jde o vědu nesmírně mladou: svůj původ má v samotných zásadách, kterými se psychologové jeho doby řídí. Tato nesourodost tak nepředstavuje náhodu, ale nutnou *nevyhnutelnost*.

Celá tato kritika pozitivistické vědy se viditelně nese v silném husserlovském duchu. Husserl již ve svém díle *Philosophie als strenge Wissenschaft*³² odsuzoval empirickou psychologii a její neschopnost přemýšlet jinak než v naturalistických schématech, která „*vidí jen to, co je v jejich očích součástí přírody, a to především přírody hmotné*“,³³ což jí zakazuje uvažovat o svých vlastních možnostech a budovat si legitimní

³¹ *Nástin*, in: *Vědomí a existence*, str. 54.

³² Dílo česky nevyšlo, jeho název by bylo možné překládat jako *Filozofie jako rigorózní věda* (francouzský název zní *La Philosophie comme science rigoureuse*).

³³ Husserl, E. *Philosophie als strenge Wissenschaft*,

<http://www.buchhandel.de/WebApi1/GetMmo.asp?MmoId=3021255&mmoType=PDF&isbn=9783787319268>.

postavení. V díle *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii* pak trval na tom, že pro všechny vědy je nutné vycházet z úvah zaměřených na esence. U každé vědy je tak žádoucí, aby definovala objekt svého zájmu s tím, že když tak neučiní, upadne v pouhé neuspořádané a nemotivované hromadění faktů. I taková empirická věda, jako je fyzika, by se měla zakládat na „*eidetické vědě o fyzické přírodě vůbec* (ontologii přírody), *poněvadž faktické přírodě odpovídá čistě uchopitelný eidos, „podstata“, příroda vůbec*“.³⁴

To, co platí pro fyziku, platí i pro empirickou psychologii. V posledku zmíněná je vsutku, jak poznamenává Husserl, vědou o faktech, o „*matters of fact ve smyslu D. Huma*“:³⁵ jedná se o vědu, jež se snaží postihnout prvky přirozené skutečnosti (*reale*) – reálné fenomény náležející do časoprostorového světa, na který je nahlíženo jako na jediný existující svět – a nikoli dokonalost či esenci. I tato empirická věda o faktech by se však měla zakládat na vědě čisté a transcendentální, tedy na fenomenologii, která sama sebe chápe jako vědu o esencích.³⁶ Může-li psychologie studovat ten či onen fenomén vnímání (například vnímání zrakové), na fenomenologii pak je, aby definovala samotnou esenci vnímání: empirické vědy tak nutně závisejí na vědách eidetických, jež je zakládají a udělují jim platnost.³⁷

To, co nám říká Sartre, je, viděno z jistého pohledu, ještě radikálnější než to, co nám říkal Husserl: psychologie dokonce vůbec nemůže být vědou, spokojí-li se s hromaděním faktů; redukuje se tím totiž na pouhou „*sběratelskou práci*“³⁸ zcela zbavenou zájmu. Sartre jde ale ještě dál: jestliže se chce pozitivistická psychologie skutečně obejít bez jakékoli formy uvažování nad esencemi faktů, o nichž pojednává, jestliže nevyhází z antropologie jakožto studia esence člověka, odsuzuje se tím i k absolutnímu neporozumění jevů, o nichž pojednává. Protože jsou fenomény, jimiž se psychologie zabývá, fakta náležející k lidské realitě, odmítnutí vycházet z konkrétní *ideje*

³⁴ *Ideje*, I, § 9, str. 33.

³⁵ *Tamtéž*, Úvod, str. 15.

³⁶ *Tamtéž*, str. 16: „*Naproti tomu čistá či transcendentální fenomenologie bude založena ne jako věda o faktech, nýbrž jako věda týkající se podstat (jako „eidetická“ věda).*“

³⁷ *Tamtéž*, § 9, str. 33 : *Každá věda o faktech (zkušenostní věda) má podstatné teoretické základy v eidetických ontologiích.*

³⁸ *Nástin*, in: *Vědomí a existence*, str. 55.

člověka se zároveň rovná odmítnutí porozumět čemukoli z fenoménů *psyché*, emocemi počínaje.

Sartre toto tvrzení ilustruje na odmítnutí, kterého se ze strany pozitivisticky orientovaných psychologů dostává jakékoli narážce na ideu *světa*. Ta, jak známo, je základní ideou metafyziky, a proto vzala za své pod údery kantovské kritiky a jejího zavržení racionální kosmologie. Vědecký pozitivizmus se ustavil právě na základě odmítnutí jakéhokoli odvolávání se na ideu světa a také na základě toho, že se přestal zajímat o cokoli kromě jevů tohoto světa či „*podmínek možnosti jistých obecných jevů*“.³⁹ Totéž pochopitelně platí i o empirické psychologii, která svou metodologii vystavěla na odmítnutí všech forem metafyziky. Avšak ukáže-li se, že člověk je, jak zdůrazňuje Heidegger, *bytím*, jehož existence je úzce provázána s existencí světa, že je sám ve své esenci *bytím ve světě*,⁴⁰ je nanejvýš absurdní tuto ideu světa odmítat a přitom předstírat studium lidských fenoménů, jejichž součástí jsou i psychické jevy. Představují-li emoce, jak bude později zdůrazňovat Sartre, jistý poměr ke světu, je krajně scestné zřít se – pod záminkou pozitivistického poznání – konceptu natolik operativního, jímž je právě svět.

Tato kritika je naprosto rozhodující s tím, že Sartre se k ní bude ve svém díle neustále vracet, a to i v mnohem pozdějších textech, jako je *Question de méthode (Problém metody, 1957)* a *Critique de la raison dialectique (Kritika dialektického rozumu, 1960)*. Právě tam bude kritizovat fascinaci antropologických disciplín fakty a jejich odmítavý postoj k otázkám týkajícím se samotného lidského *bytí*,⁴¹ v důsledku čehož se tyto disciplíny zvrhávají v „*nelidskou antropologii*“.⁴² Stejně jako již v *Nástinu teorie emocí*, i zde proti sobě bude stavět syntetičnost pravé vědy a analytičnost vědy empiricky orientované: pro fakta je typické to, že se vždy jeví jako izolovaná, nezávislá a nahodilá. Jejich poznání tudíž nemůže probíhat jinak než formou střídání a sběru: fakta nejprve střídáme a poté se pokoušíme o jejich uspořádání. Pravé poznání, jež bude Sartre později označovat jako dialektické, nemůže být jiné než syntetické povahy. Toto poznání se snaží vycházet z existujících vztahů, a to pochopitelně nikoli proto, aby se vyhnulo veškerému

³⁹ *Nástin*, in: *Vědomí a existence*, str. 55.

⁴⁰ Heidegger, M. *Bytí a čas* (Praha, OIKOYMENH, 2008, přeložil I. Chvatík), str. 73-81.

⁴¹ *Critique de la raison dialectique*, I (Paříž, Gallimard, 1960), str. 125.

⁴² *Tamtéž*, str. 131: sám marxismus je zde dáván za příklad této „*nelidské antropologie*“.

kontaktem s empirií, ale proto, aby lépe porozumělo realitě. Chceme-li ovšem porozumět zkušenostem, nemůžeme z nich vycházet.

Vezměme si zde příklad emocí, příklad, na nějž se Sartre bude z pochopitelných důvodů odvolávat v průběhu celého textu *Nástinu*: Jaké důsledky bude mít zmíněná empirická psychologie na jejich studium? Prvním důsledkem bude to, že emoce, jež jsou pojímány jako vědecký fakt, bude možné pouze „přidávat zvnějšku k dalším poznatkům o duševnu“⁴³ – tedy ke všem dalším psychickým jevům, jako je pozornost, paměť či vnímání – bez toho, aby si psycholog kladl otázku, zdali mezi emocemi a těmito jevy existuje vztah založený na syntéze. Půjde mu tak o jednoduché popsání fenoménu emocí bez toho, aby si kladl otázku po podmínkách jeho existence, tedy otázku transcendentální,⁴⁴ již bude v nejlepším případě považovat za filozofickou, v nejhorším pak za zcela absurdní – emoce přece *jsou*, tudíž nemá smysl klást si otázku po možnosti jejich existence.

Právě zde se Sartre zaměří na rozpor psychologů vlastní. V posledku zmínění se odvolávají na zkušenost a v jejím jménu odmítají všechny *apriorní* poznatky, všechny předem definované koncepty. Avšak ve skutečnosti i oni sami vycházejí z určité ideje emocí, neboť jsou okamžitě schopni odlišit fakta mající svůj původ v emocích od faktů způsobených odlišnými psychickými faktory. Kritéria tohoto rozlišení pak nehledají ve zkušenosti, neboť právě ona (tj. tato kritéria) jim pomáhají zkušenost třdit a oddělovat její podstatná fakta od nepodstatných. William James tak například hned zkraje oddělí psychické jevy emočně podmíněné od instinktivně podmíněných, což již předem předpokládá jisté pojetí emocí vážící se k citění a odlišující se od jednání.⁴⁵ V empirické psychologii tak jasně existují předem definované představy, které jsou o to zrádnější, že si jich tato psychologie není vědoma.

Následně, jakmile dojde k izolování emocí tak jako v případě tolika dalších faktů vážících se ke zkušenosti – alespoň v to *věří* náš psycholog –, půjde o to tyto emoce

⁴³ *Nástin*, in: *Vědomí a existence*, str. 56.

⁴⁴ Zde připomeňme, že jako transcendentální označuje Kant vše, co se vztahuje k *apriorním* podmínkám možnosti poznání. Z tohoto pohledu tak může být fenomenologie považována za transcendentální disciplínu, neboť se zabývá čistým vědomím jakožto podmínkou pro ustavování fenoménů. (Husserl, *Ideje*, I, § 78).

⁴⁵ James, W. *Précis de psychologie* (Paris: Librairie Marcel Rivière, 1946), str. 495: „V přítomnosti jakéhokoli předmětu může každý živočich zakoušet dvě různé a jasně vymezené psychické reakce, z nichž první je realitou citění, tedy emocí, a druhá je realitou konání, tedy instinktem.“

studovat ve vztahu k emotivním situacím či s odvoláním na zkušenost s různými formami patologie. I takto postupuje James: buďto odkazuje na každodenní situace obzvláště příznivé k projevům emocí, anebo nachází zdroj v psychopatologii, jako například tehdy, když hovoří o „*patologických případech emocí bez předmětu*“.⁴⁶ Studium emocí prováděné tímto způsobem tak bude znamenat izolování tří faktorů: tělesných reakcí, jimiž jsou emoce doprovázeny (zrychlení srdečního rytmu, třes atd.), chování, jež emoce implikují (útěk jako reakce na strach, agrese jako reakce na vztek apod.) a stavů vědomí, jež emoce svým působením navozují. Dále bude postupováno tak, že se tyto faktory budou klást do vzájemné souvislosti, a to způsobem odvozeným od toho daného přístupu, pro který se kdo rozhodne: zastánce Jamesovy teorie tak bude tvrdit, že tělesné faktory jsou určující pro navozování jednotlivých stavů vědomí a že tedy člověk je smutný proto, že pláče.⁴⁷

V každém případě – a bez ohledu na teorii, s níž vyslovíme svůj souhlas (což jen ukazuje, jak moc v psychologii nepanuje jednota, která může panovat ve fyzice, ale pouze konkurenční hypotézy) – zůstává společným jmenovatelem všech přístupů v pozitivistické psychologii lpění na čiré faktičnosti emocí. Na emoce tak bude nazíráno jako na do sebe uzavřenou realitu a nikdy ne jako na otevřenou cestu vedoucí k něčemu, co je za nimi⁴⁸ – ke světu a k „*samé skutečnosti člověka*“.⁴⁹ Pojetí je to krajně ochuzující a Sartrem odsuzované: nahlížet na emoce jako na pouhá fakta znamená tvrdit, že nejsou ničím jiným, než tím, čím bezprostředně jsou; že nás nemohou naučit nic o lidském údělu, o tom, co člověk cítí a po čem touží. V opozici k tomuto omezenému nazírání na emoce Sartre postaví fenomenologické pojetí emocí, které v rámci *Nástinu* poprvé formuluje.

⁴⁶ *Tamtéž*, str. 501.

⁴⁷ *Tamtéž*, str. 498-499.

⁴⁸ Přesně to vychází z intencionální struktury emocí: emoce jsou vždy na něco orientovány a zároveň se v nich projevuje něco z vědomí, které je jimi zasaženo.

⁴⁹ *Nástin*, in: *Vědomí a existence*, str. 57.

Za fenomenologickou psychologií

V této fázi textu Sartre upouští od kritiky empirické psychologie a navrhuje nový způsob chápání psychických jevů, tj. fenomenologický přístup. Na tomto místě by bylo jistě příliš zdlouhavé připomínat, co je fenomenologie.⁵⁰ Soustředíme se tedy výhradně na to, čím je fenomenologie pro Sartra, neboť ten s ní nakládá způsobem natolik osobitým, jež si jen lze představit. Sartre fenomenologii definuje jako odpověď, která vznikla na počátku dvacátého století v reakci na nedostatky určitého typu psychologie (právě té, kterou odsuzuje) a na to, co Husserl ve svém prvním díle *Logických zkoumáních*⁵¹ sám nazývá psychologismem. Psychologismus je onou teorií podporovanou jak Kantovými žáky, tak některými zastánci empirismu, dle níž zákony logiky nejsou ničím jiným než zákony naší psychiky. Logika by tak měla svůj základ v psychologii a její pravidla by nebyla ničím jiným než transpozicí procesu myšlení: zákon sporu by pak například znamenal, že subjekt nemůže ve stejnou chvíli myslet výrok a výrok k němu opačný.

Na tuto psychologickou tezi bude Husserl počínaje *Prolegomenou k čisté logice* – jedním z textů, které Sartre čte během svého berlínského pobytu – reagovat tvrzením, že „*podstata a fakt jsou nesouměřitelné*“:⁵² psychické stavy člověka jsou pouhými fakty, pouhými stavy věcí; naproti tomu zákony logiky pojednávají o normách, o ideálních pravidlech, jejichž platnost je absolutní či, vyjádřeno filozofickým termínem, apodiktická. Nemožnost myslet dvě navzájem se vylučující věci najednou je empirický stav subjektu, jenž je platný tady a teď, zatímco zákon sporu v logice platí *a priori*, tedy pro všechny možné navzájem se vylučující výroky včetně těch, které ještě ani nebyly vysloveny.⁵³ Neboli, použijeme-li jednoho Sartrova příkladu, který se zdá být inspirován Husserlovou analýzou provedenou v díle *Philosophie der Arithmetik (Filosofie aritmetiky)*, matematické koncepty jednoty a počtu (existující ideálně) není možné vyvozovat na základě provedených zkoumáních lidské mentální schopnosti počítat: to by totiž znamenalo

⁵⁰ Zde je možné odkázat na vynikající dílo Jana Patočky nazvané *Úvod do studia Husserlovy fenomenologie* (Praha, SPN, 1966).

⁵¹ Husserl, E. *Logická zkoumání I: Prolegomena k čisté logice*. (Praha, OIKOYMENH, 2009, přeložila K. S. Montagová).

⁵² *Nástin*, in: *Vědomí a existence*, str. 57.

⁵³ Patočka, Jan. *Úvod do studia Husserlovy fenomenologie*, str. 20-21.

zaměňovat esence za prostou realitu faktů. Chceme-li tak toto základní rozlišení mezi fakty a esencemi aplikovat na oblast emocí, budeme muset přijmout tvrzení, že pro psychologa je nutným postupem vycházet nikoli z fakticity emocí, ale samotné jejich esence. To ovšem neznamená, že je třeba zcela odepsat zkušenost a spokojit se s platónským idealismem – samotné motto fenomenologie ostatně říká, že je žádoucí směřovat k „*věcem samým*“.⁵⁴ Naopak je třeba rozšířit naše pojetí zkušenosti a postavit ho proti pojetí současné psychologie a jejímu plochému empirismu: je třeba dát prostor zkušenosti esencí a hodnot a uplatnit tak Husserlovu metodu založenou na eidetické intuici neboli intuici vztahující se k esencím. Husserl vskutku velice brzy pochopil, že se nelze spokojit s předsudkem empirismu, dle něhož může být intuice pouze intuicí smyslovou, tedy intuicí vztahující se ke konkrétnímu předmětu v konkrétním čase a prostoru. Sama povaha logiky spolu se způsobem, jímž logickou realitu pojmáme, nás staví před nutnost přijmout akt, který Husserl nejprve nazývá kategoriálním vnímáním,⁵⁵ později pak vnímáním eidetickým: esence náležející k jednotlivým eidetickým vědám poznáváme prostřednictvím prostého, bezprostředního aktu, obsahujícího apodiktickou jistotu.

Stejně, jako nás fenomenologie nabádá k tomu, abychom vyšli z esence emocí, myslíme-li to s psychologíi vážně, rovněž nás nabádá, abychom své bádání vystavěli na skutečných antropologických základech, které vycházejí z *apriorního* pojetí člověka a nespokojí se s pouhou generalizací na základě hromadění faktů. Co jsou vlastně emoce? Sartre nám odpovídá, že emoce jsou „*lidskou reakcí namířenou proti světu*“⁵⁶ – stěžejní teze *Nástinu*, jež bude určovat podobu všech dalších analýz. Veškerá psychologie by tak měla vycházet z těchto dvou nejzákladnějších koncepcí, jimiž jsou koncepce člověka a koncepce světa, neboť člověk je definován právě jako bytí ve světě. Veškerá psychologie by tím pádem měla vycházet z antropologie v tom nepřísnejším a nejvíce filozofickém slova smyslu, tzn. z tázání po samotné esenci člověka. Přesně tuto pozici zastává Heidegger v díle *Bytí a čas*, kde prohlašuje, že všechny pozitivistické vědy (a to včetně antropologie jakožto pozitivistické vědy o člověku) musejí vycházet z existenciální analytiky

⁵⁴ Zásada „*zu die Sachen selbst*“ se u Husserla uplatňuje již v *Logických zkoumáních*. Sartre, který se na ni často odvolává, pro ni nalézá velmi realistické využití.

⁵⁵ Husserl, E. *Logická zkoumání*, II/2 (Praha, OIKOYMENH, 2012, přel. P. Urban), str. 132-139.

⁵⁶ Doslova: « *réaction de l'homme contre le monde* ».

prozkoumávající esenciální struktury člověka⁵⁷ proto, aby – jak uvádí v souvislosti s *Desein*⁵⁸ –, se nenechaly ošálit zaběhnutými definicemi člověka a presupozicemi antropologických disciplín o něm.

Druhým přínosem fenomenologie a jejího rozlišování mezi esencemi a fakty je, dle Sartra, primát vědomí: právě vědomí musí být výchozím bodem každého psychologického zkoumání, právě ono předchází samotné psychično, člověka i svět jakožto jejich „zdroj“. Zde Sartre nehovoří o empirickém vědomí, tedy o vědomí našeho každodenního života, ale o vědomí, jak jej pojímá Husserl: o vědomí „*transcendentálním*“ neboli „*konstitutivním*“. Husserl se již v prvním díle svých *Idejí k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii* navrácí ke karteziánské metodě: jde mu o to „*uzávorkovat*“ naši naivní víru v existenci světa a dobrat se tak absolutní pozice, něčeho, co již do závorek klást nelze a jehož existenci nám nezbyvá než s jistotou přijmout. Právě tuto metodu nazývá Husserl fenomenologickou redukcí či fenomenologickým *epoché*⁵⁹ a přejímá tak řecký termín, jímž skeptici označovali suspenzi úsudku: ono reziduum této *epoché*, tj. to, co zbude po suspenzi přirozeného postoje (oně spontánní víry v existenci světa), to přesně je vědomí.

Nejde ovšem o ledajaké vědomí: vědomí, o němž hovoří Husserl, zdůrazňuje Sartre, je vědomím „*čistým*“ neboli „*transcendentálním*“, tzn. právě tím vědomím, jež není objektem ve světě, ale samotnou podmínkou existence světa.⁶⁰ Neboť jsme suspendovali svou víru v existenci všech objektů jsoucích ve světě, nezbylo nám než vědomí, jež samo svět předchází: to můžeme nazvat vědomím *konstitutivním*, protože všechny věci existují pouze jako korelát tohoto vědomí, jakožto objekty reálné či možné zkušenosti. Čisté vědomí můžeme z tohoto důvodu nazvat „*konstitutivním*“, což značí, že ať už jsou objekty naší zkušenosti jakékoli, „*ono jediné jim předepisuje jejich smysl*“⁶¹: právě ono přisuzuje konkrétní soubor projevů (zdání) jednomu a témuž objektu, tedy, přesněji řečeno, jedné a téže *esenci*. Právě toto transcendentální vědomí se, dle Sartra, sluší zkoumat na prvním

⁵⁷ Heidegger, M. *Bytí a čas*, str. 64-70.

⁵⁸ V této době předcházející polemikám kolem dopisu *O humanismu* Heidegger ještě zásadním způsobem nerozeznává pojmy *člověk* a *Dasein* (*pobyt, bytí tu*).

⁵⁹ Husserl, *Ideje I*, § 32, str. 68-69.

⁶⁰ *Tamtéž*, § 33: „*čisté*“ či „*transcendentální*“ vědomí je zde popisováno jako „*fenomenologické reziduum*“ (rozuměj: reziduum procesu uzávorkování světa).

⁶¹ *Tamtéž*, § 47, str. 98.

místě, chceme-li se řídit Husselovou metodou a vyhnout se tak pádu do pasti empirické psychologie. V posledku zmíněná setrvala ve stavu zkoumání běžného vědomí, kterému právem nedůvěřovala. Zároveň tím však zůstávala v zajetí přirozeného postoje a jako realitu uznávala pouze empirická fakta, tedy ta, jež vycházejí z naší zkušenosti světa.

Fenomenologická psychologie, tedy právě ta, jejíž základy chce Sartre v *Nástinu* položit, vyjde naopak z toho, že do závorek dá existenci světa: učiní tak v oblasti psychiky totéž, co učinil Rousseau v oblasti práva, když prohlásil: „*Pro začátek ponechme stranou všechna fakta.*“ Následně se zaměří na emoce kladené jako „čistý transcendentální fenomén“,⁶² tedy nikoli na ten či onen konkrétní projev emocí (není možné postupovat od dílčího k obecnému), ale na samou esenci emocí. Emoce samy nejsou ostatně ničím jiným než konkrétním „*druhem uspořádání vědomí*“: jsou jistou formou vědomí, tedy vědomím, jež je samo nějak naladěné nebo se vyznačuje určitým typem chování ve vztahu ke světu, neboť (a právě to nám samo kladení světa do závorek odhalí) bez světa není vědomí, nýbrž sama esence vědomí zahrnuje bytí světa ve své struktuře. Sartre proto zdůrazňuje, že se psychologie dopouští chyby, jestliže se straní vědomí, a předem tak odpovídá všem budoucím hanobitelům jak fenomenologie obecně, tak jeho vlastní filozofie, kteří tyto v posledku zmíněné opatří hanlivou nálepkou „*filozofie vědomí*“. Straní-li se vědomí, dopouští se tím chyby, neboť nevidí rozdíl mezi empirickým a transcendentálním vědomím, a protože nechápe, že člověk (jakožto vědomí) je právě oním bytím, jež má samo k sobě privilegovaný vztah. Zde Sartre explicitně odkazuje na Heideggera, který důrazně prohlašuje, že specifičnost člověka tkví v tom, že si jako jediné jsoucnu pokládá otázku po svém bytí:⁶³ u člověka je tak přítomno jisté porozumění, jistá forma sebeporozumění, jež se váže k samotnému jeho bytí či, přesněji řečeno, ke způsobu, jímž se on sám ke svému bytí vztahuje.⁶⁴ Právě toto porozumění bude moci posloužit jako základ existenciální analytiky a konkrétní antropologie, která následně sama poslouží jako základ pro „*všechny formy psychologie*“.

Jistě, zde Sartre smysl Heideggerova textu mírně překrucuje, neboť neuvádí, že když Heidegger v díle *Bytí a čas* pojednává o rozumění jakožto základní dispozici *Pobytu*,

⁶² *Nástin*, in: *Vědomí a existence*, str. 58.

⁶³ Heidegger, *Bytí a čas*, § 9, str. 60: „*V bytí tohoto jsoucnu vztahuje se ono samo ke svému bytí.*“

⁶⁴ *Tamtéž*, § 31, str. 174-180: „*Bytí tu 'jako porozumění.*“

vůbec zde nehovoří o vědomí. Pravda je taková, že Heidegger již urazil dlouhou cestu od husserlovské tematiky čistého a transcendentálního vědomí. Ve skutečnosti mu jde o navržení takové filozofie, která by byla schopna překonat Husserlův transcendentální idealismus, což se odráží především v jeho kritice subjekt-objektové opozice a v jeho snaze nalézt fundamentálnější ontologické struktury.⁶⁵ Sartre si však v době, kdy píše *Nástin*, ještě neuvědomuje rozdíl mezi Husserlem a Heideggerem a o fenomenologii má tak tendenci hovořit jako o jednotném směru i přesto, že se v jejím rámci již profilují jednotlivé směry a protichůdné výklady. On sám bude později, v díle *Bytí a nicota*, mnohem kritičtější k husserlovskému idealismu, především pak k solipsistické pozici, jež představuje nutné vyústění Husserlova přístupu a všech forem transcendentálního idealismu obecně.⁶⁶ Vždy však zůstane věrný onomu tématu vědomí, a to i v díle *Critique de la raison dialectique*, kde bude tvrdit, že „*východím bodem pro epistemologii vždy musí být právě vědomí jakožto apodiktická (sebe)jistota a jakožto vědomí toho či onoho objektu.*“⁶⁷

⁶⁵ *Tamtéž*, § 13, str. 81: „*Nesmíme se však domnívat, že subjekt a objekt se snad kryjí s pobytem a světem.*“

⁶⁶ *Bytí a nicota*, str. 287-290.

⁶⁷ *Critique de la raison dialectique*, I, str. 167.

KOMENTÁŘ

V následujícím komentáři se nejprve budu věnovat analýze předlohy a poté konkrétním strategiím, kterých jsem při její přestylizaci užil, spolu s posuny, kterých jsem se dopustil. Ještě před tím bude ale potřeba navrhnout obecnější překladatelskou koncepci.

V první části komentáře, tzn. v analýze originálu, se zaměřím na vnětetové a vnitrotetové faktory. Budu tedy nejprve hovořit o autorovi, médiu, místu a času vzniku textu, jeho funkci, předpokládaném příjemci a pragmatických aspektech. Následně pojednám o samotném tématu tohoto textu, jeho obsahu a jednotlivých jazykových rovinách: stylistické, syntaktické a lexikální.

V druhé, tzn. překladové, části komentáře se po předložení obecnější teoretické koncepce překladu zaměřím jak na obecnější typologii překladatelských problémů (opět v závislosti na jednotlivých rovinách textu), tak na příklady konkrétních překladatelských postupů a posunů.

Po celou dobu budu obzvláště pozorně přihlížet ke skutečnosti, že mou zvolený text je již sám o sobě metatextem, tj. podstatným způsobem zohledním intertextuální složku originálu a její důsledky pro překlad. V rámci komentáře budu při odkazování na texty originálu a překladu užívat symbolů O a P.

1. Analýza předlohy

Při analýze originálu se snažím uplatnit model Ch. Nordové (*Text Analysis in Translation, Translating as a purposeful activity*) vycházející z teorie skoposu a orientovaný především na funkčnost překladu jakožto komunikačního aktu. Opírat se budu i o poznatky dalších teoretiků a praktiků v oboru lingvistiky a translologie, a to především o poznatky A. Popoviče (*Originál - preklad*), R. Jakobsona (*Lingvistická poetika*), dvojice lingvistů a překladatelů Vinaye a Darbelneta (*Stylistique comparée du français et de l'anglais*), J. Šabršuly (*Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque*), M. Čechové (*Současná česká stylistika*) a dalších. Zdůrazňuji, že členění analýzy na jednotlivé tematické oddíly je pouze rámcové, tj. má čtenáři usnadnit orientaci v rozboru výchozího textu. Zejména u rozboru jednotlivých textových rovin však nelze předpokládat naprostou systematickostí a typologickou přesností, a to již z toho důvodu, že každý text je aktivní pouze potud, pokud vystupuje jako ucelená struktura, jako výsledek interakce faktorů

náležících ke všem jeho rovinám, jejichž umělé oddělení tak nikdy není stoprocentně možné (tak např. expresivita je vlastností všech úrovní textu, od fonetiky až po pragmatiku aj.).

1.1. Vnětextové faktory

1.1.1. Autor

Autorem textu je Arnaud Tomès (narozen v roce 1972), působící jako učitel filozofie v rámci přípravné třídy na Lycée Fustel de Coulanges ve Štrasburku. Tomès je, mimo jiné, autorem děl *L'Existentialisme est un humanisme : Sartre* (Ellipses, 1999) a *Le Sujet* (Ellipses, 2005) a spoluautorem děl *Le Vocabulaire de Sartre* (Ellipses, 2001) a *Cornelius Castoriadis : réinventer la politique après Marx* (Presses Universitaires de France, 2011). O autorovi se mi nepodařilo dohledat mnoho informací. To, co se mi nalézt podařilo, nasvědčuje faktu, že jeho publikační činnost sestává primárně z výkladů vztahujících se k etablované filozofické tradici a jejím představitelům, tj. na první pohled neodráží výraznější vlastní konceptuální přínos.

1.1.2. Médium, čas a místo

Text byl publikován nakladatelstvím Hermann v roce 2010 jako předmluva k Sartrově reeditovanému dílu *Esquisse d'une théorie des émotions*. Nakladatelství Hermann sídlí v Paříži, působí od roku 1876 a specializuje se na vydávání děl neliterární povahy, jmenovitě z oblasti přírodních a společenských věd, teorie umění atd. Samotný Sartrův text, k němuž Tomès napsal předmluvu, byl poprvé publikován v roce 1938 a později, v roce 1995, byl poprvé reeditován; v obou případech týměž nakladatelstvím.

Oba texty (tj. Sartrův esej i předmluva k němu) jsou místně zakotvené jednak ve francouzské filozoficko-kulturní tradici, jednak v evropské – a zejména německé – filozofické tradici obecně. Je v nich tudíž přítomna silná intertextualita projevující se jak souhlasným tak polemickým navazováním na časově starší autory a díla (především z devatenáctého a z první třetiny dvacátého století) k této tradici náležející: empirická psychologie autorů W. Jamese (tzv. periferní teorie, je zde tedy patrný i vliv anglosaského

prostředí) a P. Janeta (derivační teorie), psychoanalytický přístup k vědomí a psychologii, Husserlova fenomenologie a Heideggerova hermeneutika...

Nezanedbatelným faktorem z hlediska času je samozřejmě více než sedmdesátiletá prodleva mezi publikacemi Tomèsova a Sartrova textu. Vliv této skutečnosti na vlastní překlad je však minimální, ne-li nulový.

1.1.3. Záměr vysilatele a funkce textu

Primárním záměrem textu je představit daný prototext (*Nástin teorie emocí*) a opatřit jej podrobným explikativním komentářem, tj. pojednat o Sartrově přístupu k fenoménu emocí a o polemičnosti tohoto přístupu ve vztahu k těm směrům, které byly v Sartrově době dominantní. Spolu s tím se úzce prolíná záměr poučit čtenáře o pro něho nových souvislostech týkajících se Sartrovy tvorby a filozofické koncepce: jde tak o to situovat daný prototext v rámci celku Sartrova díla a myšlení, částečně osvětlit zajímavé spojitosti mezi Sartrovou ranou a vrcholnou tvorbou (Jaké pojetí, jaká intelektuální a konceptuální evoluce spojuje Sartra třicátých let se Sartrem *Bytí a nicoty*, známým pro své radikální a kontroverzní pojetí svobody a pozice člověka ve světě?) a mezi Sartrovým existencialismem a německou fenomenologickou tradicí: pochopit, proč se Sartre – i přes zjevné rozdíly mezi jeho pojetím subjektu jako *bytím pro-sebe* a Husserlovým transcendentálním idealismem – po celý život hrdě považoval za žáka fenomenologie...

Neméně důležitá funkce Tomèsovy předmluvy je rovněž působit jako propagace Sartrova eseje, být jeho reklamou.

1.1.4. Příjemce a pragmatika

Z hlediska pragmatiky je již na první pohled zjevné, že text je zacílen na dospělého čtenáře se zájmem o filozofickou literaturu a (sekundárně) o psychologii. V ideálním případě se bude těžiště filozofického zájmu tohoto čtenáře nacházet ve fenomenologii a směrech do větší či menší míry z ní odvozených (viz výše). Bude-li se jednat o čtenáře zajímavějšího se o psychologii, bude tento pravděpodobně preferovat humanistické přístupy rozvíjející odkaz filozofie existence (autoři Jaspers, Frankl, From, Adler aj.). Z pohledu orientace na čtenáře není kontaktovost dominantním rysem textu: nejedná se o popularizační diskurz,

ale spíše o diskurz akademický. Z hlediska Jakobsonových jazykových funkcí v textu na první pohled dominuje funkce referenční, avšak minimálně stejně důležitou úlohu v něm sehrává funkce metajazyková, neboť, jak už bylo uvedeno výše, se jedná o metatext, a to dokonce hned v několika směrech (viz níže). Určité kontaktovosti je však přece jen dosaženo, a to jednak částečným uplatněním narativního slohového postupu, jednak přítomností apelativní jazykové funkce. Na mikroúrovni textu je apelativní funkce zastoupena přítomností řečnických otázek, které – kromě toho, že jsou prostředkem esejičnosti textu – autorovi v jistých chvílích umožňují navazovat dialog se čtenářem a poskytnout mu vodítko k orientaci v komentáři:

Comment définir ce projet philosophique sartrien, qui s'élabore progressivement au cours des années trente ? (O, xii)

Sur quoi va alors porter la critique de Sartre ? (O, xvii)

Apelativním rysem textu je rovněž používání tvaru *nous*, kdy autor sebe spolu se čtenářem zahrnuje do jedné množiny:

Que Sartre consacre ses premiers textes philosophiques à des phénomènes psychologiques comme ceux de l'émotion ne doit en réalité pas nous induire en erreur (...) (O, xiv)

1.2. Vnitrotextové factory

1.2.1. Téma, obsah a členění textu

Jak již bylo předestřeno, výchozí text je komentářem k Sartrovu eseji. Tento esej se zabývá tématem emocionality, jemuž po vzoru fenomenologie přisuzuje hlubší filozofický význam. Na rozdíl od empiricky orientované psychologie, která na emoce hleděla v podstatě jako na izolovaný a více méně nahodilý psychický exces bez hlubšího významu, a psychoanalytické teorie, která v jejich existenci spatřovala pouhý manifest nevědomí, hovoří Sartre o esenci fenoménu emocí a jeho významu pro karteziánský subjekt či, řečeno se Sartrem, pro *bytí pro-sebe* (*Bytí a nicota*, 2. část, str. 117-269).

Členění předmluvy po vertikální i horizontální stránce odpovídá členění Sartrova textu. Po uvedení důvodů a ambicí, jež Sartra vedly k napsání *Esquisse d'une théorie des émotions*, a krátké rekapitulaci Sartrových literárních a filozofických počinů třicátých let Tomès na str. xv představuje osnovu textu *Esquisse*, která bude následně i osnovou jeho předmluvy. Předmluva je tak opatřena kapitolami a podkapitolami kopírujícími tematickou progresi Sartrova textu. Jednotlivé kapitoly Tomèsovy předmluvy se vztahují k jednotlivým částem díla *Esquisse*; mnou překládaný rozsah předmluvy pokrývá pouze tu její část, která pojednává o úvodu díla *Esquisse*, tj. část vymezenou následujícími kapitolami:

L'introduction : pour une psychologie phénoménologique

La critique de la psychologie positive

Pour une psychologie phénoménologique (zhruba do poloviny)

1.2.2. Intertextualita: trojí stupeň metatextovosti

Was all talk just talk about our talk?

Terry Eagleton (*Literary Theory*. Oxford: Blackwell Publishers, 1983, kapitola *Post-Structualism*, str. 124.)

Intertextualita je hned na první pohled dominantní vlastností výchozího textu a zásadním způsobem se projevuje na všech jeho rovinách. Při její charakterizaci budu z praktických důvodů užívat Popovičových pojmů *prototext* a *metatext*. Jak uvádí právě A. Popovič, je jakýkoli překlad odvozenou komunikací, tj metatextem (*Originál – preklad*, 1983). V mém případě je k této skutečnosti nutné přičíst fakt, že mnou zvolený text je již sám o sobě metatextem, neboť je jeho funkcí pojednávat o textu jiném. Tím však celá záležitost ještě nekončí. Podíváme-li se totiž pozorněji na samotný text *Esquisse d'une théorie des émotions*, neujde nám navíc, že i tento „původní text“ nese velmi výrazné prvky intertextuality. Ačkoliv se sice jedná o esej deklarující autorovy názory a postoje, na četných místech (ne-li prakticky všude) v něm dominuje metadiskurz vztahující se k jiným

existujícím textům (lze vlastně říct, že ono *vztahování se* je právě tím, co celý esej utváří). Tato metatextovost druhého stupně, se kterou se v originále setkáme a kterou jsem se právě pokusil popsat, se projevuje např. i v tak na první pohled triviálním konstatování, jako je toto:

Le texte de Sartre commence par une critique radicale du modèle de psychologie qui domine alors en France. (O, xvi)

Zahrneme-li nakonec do celé „rovnice“ i zmíněnou realitu překladovosti, lze na výsledný text předložený v této práci nahlížet jako na metatext třetího stupně...

Obzvláště nesnadné se důsledky této skutečnosti ukázaly být v oblasti citací, referencí a poznámek pod čarou (viz druhá část komentáře). Není náhodou, že v posledku zmíněných se v přeloženém textu nachází šedesát sedm. Takto vysoký počet má svůj původ v tom, že Tomèsova předmluva současně pojednává o Sartrově *filozofickém projektu* a o materiálu, z něhož je tento projekt utkán, čímž se pokouší o jakousi syntézu nastíněných intertextuálních vztahů panujících mezi těmito diskurzy (tj. diskurzem Sartrovým a diskurzy jeho současníků a předchůdců). Další výzvou byl v tomto ohledu překlad pojmů (které nejsou ani ve filozofii žádnou zvláštní výjimkou...). Pojmy použité v předloze jsou z velké části existujícími francouzskými překlady původních pojmů německých (převážně z díla filozofů Husserla a Heideggera): *être au monde, réduction phénoménologique, mise entre paranthèses...*

S metadiskurzem rovněž úzce souvisí hojně užívání uvozovek a kurzívy, ať již jde o názvy prototextů, na která je odkazováno, anebo o konkrétní citace a výrazy z těchto prototextů převzaté:

Ce n'est pas de la conscience empirique que parle Sartre, celle de notre vie quotidienne, mais de la conscience telle que la pose Husserl : la conscience « transcendente » ou « constitutive ». Husserl a en effet repris en son compte la méthode cartésienne dès les Idées directrices pour une phénoménologie (...) (O, xxvii)

Zaměříme se nyní podrobněji právě na vztah mezi Tomèsovým a Sartrovým textem:

- 1) Tomèsův komentář sestává z rekapitulace Sartrova textu a jeho interpretace, v menší míře pak z jeho doplnění o vlastní postoje a teze. Právě z tohoto důvodu se v něm prolíná tendence sumarizační (směřující k syntéze) s tendencí analytickou: na některých místech tak Tomès provádí „kompresi“ obsahu Sartrova textu, jako např. v úryvku:

La second apport de la phénoménologie d'après Sartre, avec la distinction des essences et des faits, c'est le primat de la conscience : la conscience doit être le point de départ de toute investigation psychologique, elle précède le psychique, l'homme et le monde eux-même comme étant leur « source ». (O, xxvii)

Jindy naopak tento text spíše rozvádí přidáním dalších poznatků a intertextuálních vztahů, jako v případě:

Toute cette critique de la science positive a évidemment des accents très husserliens. Dans La philosophie comme science rigoureuse, Husserl dénonçait déjà la psychologie empirique et son incapacité de penser autrement que selon un schéma naturaliste, qui « ne voit rien qui ne soit à ses yeux nature et avant tout nature physique ». (O, xix)

V obou případech je pak oproti Sartrovu textu přítomna větší míra explicitnosti.

- 2) Postoj metatextu k prototextu je vesměs souhlasný, tj. Tomès nemá ve zvyku se Sartrovým textem polemizovat:

Ce texte est à maints égards fascinant : il fait partie (...) de ces premiers textes fulgurants de Sartre qui témoignent d'une compréhension particulièrement forte des enjeux de la phénoménologie huserlienne et en montrent l'extraordinaire fécondité. Il n'a rien perdu de son actualité (...) (O, ix)

La véritable connaissance, que Sartre qualifiera plus tard de dialectique (...) (O, xxii)

Zejména na výše prve citovaném úryvku je navíc dobře vidět, že vztah metatextu k prototextu je do značné míry vztahem propagace, což lze od předmluvy

pochopitelně očekávat. S nádechem polemického postoje vůči prototextu se lze v Tomèsově předmluvě setkat např. v místech:

C'est pourquoi Sartre ne considère pas la phénoménologie comme une forme d'idéalisme – ce qu'il est indéniablement – mais au contraire comme un réalisme. (O, xiii)

La rédaction d'un ouvrage intitulé Esquisse d'une théorie des émotions n'est en effet pas forcément la meilleure manière d'appréhender les déterminations objectives de ce monde. (O, xiv)

1.2.3. Jazyk

Nyní se pokusme blíže charakterizovat jazyk předlohy.

1.2.3.1. Rovina stylistická

A. Popovič vypracoval typologii prototextů v závislosti na čtyřech základních principech, které se mohou v každém textu do větší či menší míry projevat, a vzájemném poměru těchto principů. Těmito principy jsou: *ikoničnost*, *operativnost*, *pojmovost* a *zážitkovost* (Popovič, 1983). V našem textu převažují principy pojmovosti a ikoničnosti, tj. text je nociónální povahy a zároveň mu jde o zobrazení (vysvětlení) konkrétních názorů, postojů a vztahů mezi nimi. Výše rozpoznaná přítomnost jazykové funkce apelativní (1.1.4.) nás nevyhnutelně přivádí ke konstatování o operativnosti textu (tj. jeho částečné úloze přesvědčit čtenáře). Upřesněme však, že vzhledem k popsané metatextové povaze jde spíše o operativnost skrytou.

Z žánrově-stylistického hlediska se jedná o text stylu odborného, jenž má nejbližší k odbornému komentáři s akademickými prvky. Převažujícím stylistickým postupem je postup výkladový. Rekapitulace kontextu Sartrovy intelektuální činnosti v době vzniku díla *Esquisse d'une théorie des émotions* a jednotlivých kroků, které Sartre v rámci tohoto díla provádí, spolu s historickou kontextualizací jednotlivých psychologických směrů, vůči nimž se Sartre vymezuje, s sebou nese i přítomnost popstupu narativního (i když v menší míře):

L'histoire est bien connue : Jean-Paul Sartre, alors jeune professeur, qui n'est connu dans le monde de la philosophie que pour un article ambitieux mais sans grand retentissement

intitulé La transcendance de l'ego, décide en 1937 d'écrire un gros ouvrage. (O, ix)

Subjektivita je, alespoň na první pohled, v textu potlačena, neboť Tomèsovi jde především o to referovat o výchozím (tj. Sartrově) textu (viz oddíl 1.1.4.). Při bližším pohledu je ale poměrně zjevná, neboť je obsažena již v samotném Tomèsově výběru daného prototextu a jeho obhajobě (viz oddíly 1.1.4. a 1.2.2.). V textu tak lze najít prvky esejistického stylu, ačkoli tyto jsou, vzhledem k příslušnému žánru, pochopitelně upozaděné a „skrývají se“ za převažující referenčně-výkladovou složkou:

Quoi de plus hétéroclite en effet que la psychologie contemporaine, celle que Sartre a sous les yeux dans les années trente (mais qui est aussi, il faut bien le dire, la nôtre), qui étudie des faits aussi disparates que l'illusion stroboscopique ou le complexe d'infériorité, sans qu'il y ait de rapport ou de hiérarchie entre ces deux faits? (O, xix)

Ačkoli i expresivita je v textu potlačena, není z něho vyloučena zcela (tudíž z něho není úplně vyloučena ani zážitkovost (viz užití slovesných časů dále)). Jedním z prostředků expresivity je např. ojedinělé užívání kurzívy u vybraných výrazů (nelze ovšem zaměňovat s kurzívou označující metadiskurz, viz oddíl 1.2.2.):

Ensuite, une fois que les émotions auront été isolées comme autant de faits d'expérience – c'est du moins ce que croit notre psychologue – (...) (O, xxiii)

Nakonec dodejme, že vzhledem k celkové povaze a struktuře předlohy nelze pochopitelně subjektivitu jejího autora spolehlivě oddělit od subjektivity autora prototextu. Není tak vždy jednoduché rozhodnout, zdali Tomès pouze rekapituluje Sartrovy postoje, anebo do nich vpisuje i jistou přidanou hodnotu své vlastní subjektivity...

1.2.3.2. Rovina syntaktická

Ze syntaktického hlediska není složité text okamžitě identifikovat jako odborný: větná stavba je komplexní, její převážnou část tvoří souvětí a složené věty, výjimkou nejsou vsuvky, které jsou buď v závorkách, anebo jsou od hlavního textu oddělené pomlčkami. Právě vsuvky jsou – kromě toho, že tvoří součást výkladového (tj. vysvětlujícího) a

zpřesňujícího) aparátu – jedním z prostředků zmíněné autorské modality a subjektivity v textu:

C'est pourquoi Sartre ne considère pas la phénoménologie comme une forme d'idéalisme – ce qu'il est indéniablement – mais au contraire comme un réalisme. (O, xiii)

V textech podobného typu je pro francouzštinu typické – z důvodu úspornosti a na důkaz jisté stylistické vybroušenosti – užívání kondenzovanějších syntaktických konstrukcí v podobě polovětných vazeb s nefinitními slovesnými tvary:

Le positivisme s'est justement édifié en récusant toute référence à la notion de monde et en ne cherchant plus à connaître que les phénomènes de ce monde... (O, xxi)

K intelektualizaci syntaxe přispívají i konkrétní výrazy (sekundární předložky, spojky aj.) označující logické vztahy, tj. sloužící jako prostředek výkladově-argumentační koheze textu (morfosyntax):

En tout état de cause, et quelle que soit la théorie à laquelle on souscrit (ce qui montre bien à quel point il n'y a pas d'unité en psychologie, comme il peut y en avoir en physique, mais seulement des hypothèses concurrentes)... (O, xxiv)

Pokud jde o užití slovesné časy, je v textu jednoznačně preferován présens, a to často jako présens historický, který je neutrálním časem v narativních pasážích, tzv. *temps d'énonciation*:

Certes, Sartre reconnaît que nous ne sommes plus au temps de l'associationnisme (...) (O, xvii)

Passé composé autor užívá především při referování o konkluzivních a v čase uzavřených dějích, *imparfait* pak ke kontextualizaci hlavního děje:

(...) le manuscrit a été perdu et nul ne sait où il est. (O, ix)

Il s'agissait pour la psychologie associationniste de (...) (O, xvii)

Historicky užitá futurum posiluje narativnost a živost textu, tj. máme pocit, že popisovaná skutečnost zůstává otevřená a že se odehrává před našima očima. Oba historicky užitá časy – *présens* i *futurum* – text ožívují a jsou tedy rovněž prvkem zážitkovosti:

Sur quoi va alors porter la critique de Sartre ? Elle va porter sur le désir (...) (O, xvii)

Za zmínku stojí také fakt, že výchozí text užívá na syntaktické úrovni velké množství dvojteček (opět dost typické pro francouzský odborný diskurz s převažujícím výkladovým postupem). Převodu dvou v posledku zmíněných jevů do češtiny, stejně jako jiným překladatelským operacím na syntaktické úrovni, se budu věnovat v následujícím, překladovém, oddílu.

1.2.3.3. Rovina lexikální

Co se týče lexika užitého ve výchozím textu, jednoznačně převažuje nocionalita nad expresivitou. Slovní zásoba náleží k několika lexikálním polím:

Filozofie – *phénoménologie, époque, essence, eidétique, transcendance, idéalisme, contingence, ontologie, immanent, Dasein, analytique existentielle...*

Psychologie – *émotion, complexe d'infériorité, psychanalyse, phénomène psychique, associationnisme, théorie périphérique...*

Věda a výzkum – *expérience, fait, méthode expérimentale, loi de l'attraction universelle...*

Gnozeologie, logika – *connaissance synthétique/analytique/dialectique, principe de non-contradiction...*

Jejich překrývání – *intuition sensible/réflexive, conscience courante, certitude apodictique...*

Při překladu těchto pojmů bylo nutné přihlídnout k úzu panujícímu v češtině. Tento je především u filozofie dán existujícími překlady německy psaných děl (viz dále).

2. Přestylizace předlohy

2.1. Překladatelská koncepce

Obecnou koncepci svého překladu předkládám na základě právě provedené analýzy předlohy a s přihlédnutím k překladatelskému principu funkční ekvivalence. Funkční ekvivalence představuje teoreticko-praktický koncept vyvinutý angloamerickou lingvistiko-překladatelskou tradicí (N. Chomsky, E. Nida, P. Newmark aj.), v českém prostředí představený a propagovaný v dílech D. Knittlové (*Teorie překladu*, 1995 a *Překlad a překládání*, 2010). Knittlová funkční ekvivalenci charakterizuje takto:

(Funkční ekvivalence) znamená to, že nezáleží na tom, použijeme-li stejných či jiných jazykových prostředků, ale na tom, aby plnily stejnou funkci, a to pokud možno po všech stránkách, tedy nejen významově věčné, denotační, referenční, ale i konotační, expresivní, asociační a pragmatické. (Teorie překladu, 1995, str. 5)

V oddíle 1.1.3. jsem definoval funkci výchozího textu a záměr jeho vysilatele. Mnou překládaný výchozí text je z hlediska stupně komunikace metatext usilující o prezentaci a podrobnou charakterizaci daného prototextu, tj. eseje *Esquisse d'une théorie des émotions*. V oddílech věnovaných stylistickým postupům a dominantním jazykovým funkcím jsem se snažil prokázat, že se jedná o odborný komentář nociónální povahy, jemuž jde v první řadě o referenci, v němž je však zároveň přítomný evidentní propagační záměr. Právě tento záměr je v textu do jisté míry „maskován“ za převažující neutralitou zvolených lexikálně-stylistických prostředků (především oddíly 1.1.4. a 1.2.3.1.). Zacílenosti na příjemce – ačkoli se nejedná o na první pohled markantní rys textu – autor dosahuje vybranými prostředky (1.1.4.). Obsahová stránka textu se profiluje poměrně úzce, jeho předpokládaným příjemcem je tudíž vzdělanější čtenář s vyhraněnějším zájmem (1.1.1.).

Již v úvodu jsem se zmínil o tom, že by se mohl výsledný překlad uplatnit jako předmluva k českému překladu *Esquisse d'une théorie des émotions* (*Nástin teorie emocionality*), čímž by došlo k jeho ekvivalentnímu využití v cílovém českém prostředí.

Při překladu bylo především důležité dbát na zachování pojmové přesnosti předlohy a její argumentační struktury, spolu se správným převedením citací a odkazů na jiná existující díla. Ve všech těchto případech jsem hledal inspiraci a ujištění ve stejné či příbuzné filozofické literatuře, která v češtině existuje. Zde mám především na mysli existující překlady Sartrova díla na straně jedné a překlady Husserlova a Heideggerova díla na straně druhé. Znovu podotýkám, že v případě později zmíněných měly oba jazyky, tj. jak čeština, tak francouzština, tutéž výchozí pozici, neboť faktickým původním jazykem zde byla němčina.

Ve svém díle *Umění překladu* (1963) Jiří Levý uvádí, že překladatelský proces končí až ve chvíli, kdy je výsledné přeložené dílo recipováno a pochopeno cílovým čtenářem. V překladu jsem tedy cítil jako nutnost zohlednit výsledného českého příjemce, což v některých případech znamenalo větší míru explicity vyjadřování, především pak na úrovni syntaktické.

2.2. Typologie překladatelských problémů a jejich řešení

V tomto oddíle mi půjde o obecnější představení překladatelských úskalí a postupů uplatněných při jejich řešení.

2.2.1. Metatextová úskalí

V oddíle 1.2.2. jsem popsal specifičnost předlohy, jež je dána její metatextovou povahou. Na stejném místě jsem se zmínil o nejzásadnějších úskalích, která z tohoto faktu plynou pro její přestylizaci do cílového jazyka:

1. Odkazování na existující texty (jejich názvy i obsah)
2. Překlad pojmů náležejících do existující filozofické tradice

2.2.1.1. Odkazování na existující texty

Předloha v hojné míře odkazuje na jiné existující texty. Toto odkazování funguje jako prostředek k osvětlení a podepření uváděných vztahů a tezí. Čtenáři se snaží předložit

ucelenější rámec problematiky, jíž se věnuje. Jak již bylo řečeno, pramení to z komplexní struktury intertextuálních vztahů propojující v rozličných směrech Sartrův text, Tomèsův komentář a další existující texty, na něž se oba odvolávají. Bylo tudíž důležité dbát na zachování kompatibility mezi překladovými verzemi jednotlivých textů, tzn. vyhledat např. existující český překlad daného Husserlova díla tam, kde se autor výchozího textu přirozeně odvolával na existující překlad francouzský.

Při překladu úryvků převzatých z jiných děl (včetně názvů těchto děl) jsem tak postupoval dvěma způsoby:

- 1) Jestliže byl daný text do češtiny přeložen a tento oficiální překlad je k sehnání (viz stránka *Souborného katalogu ČR*: <http://www.caslin.cz/>), převzal jsem jeho znění v nezměněné podobě, tj. provedl jsem substituci českého překladu za překlad francouzský. Zde se jednalo o následující díla a z nich vyňaté pasáže:

Sartre

Bytí a nicota. Praha: Oikoymenh, 2006, přeložil O. Kuba.

Sešity z podivné války. Praha: Academia, 2012, přeložil M. Novotný

Vědomí a existence. Praha: OIKOYMENH, 2006, přeložili J. Čapek a M. Petříček.

Husserl a Heidegger

Idea fenomenologie. Praha: Oikoymenh, 2004, přeložil T. Dimter.

Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii, I. Praha: Oikoymenh, 2004, přeložili A. Rettová a P. Urban.

Logická zkoumání, I, Prolegomena k čisté logice. Praha: Oikoymenh, 2009, přeložili K. S. Montagová a F. Karfík.

Logická zkoumání, II. Praha: Oikoymenh, 2010, přeložili P. Urban, K. Novotný a H. Janoušek.

Bytí a čas. Praha: Oikoymenh, 2008, přeložil I. Chvatík.

O humanismu (dopis). Praha: Ježek, 2000, přel. P. Kurka.

Ostatní

PATOČKA, Jan. *Úvod do studia Husserlovy fenomenologie*. Praha: SPN, 1966.

- 2) V případě, že český překlad neexistoval, byl jsem jej nucen vytvořit ad hoc. To se týkalo následujících textů a z nich citovaných úryvků:

Sartre

Critique de la raison dialectique (Kritika dialektického rozumu). Paris : Gallimard, 1960.

La Psyché (Psýché). Rukopis byl ztracen, dochovala se pouze část s názvem *Esquisse d'une théorie des émotions*.

« *l'image dans la vie psychique : rôle et nature* » („obraz v duševním životě, jeho role a povaha“).
Disertační práce obhájená na École Normale Supérieure, 1927.

L'Imaginaire (Imaginárno). Paris : Gallimard, 1940.

L'Imagination (Představivost). Paris : Gallimard, 1947.

Question de méthode (Otázka metody). Paris : Gallimard, 1957.

Situation, I (Situace, I). Paris : Gallimard, Idées, 1947.

Ostatní

BEAUVOIR, Simone de. *La Force de l'âge*. Paris : Gallimard, Folio, 1965.

CABESTAN, Philippe. *L'Être et la conscience*. Bruxelles : Ousia, 2005.

HUSSERL, Edmund. *Philosophie der Arithmetik. Psychologische und logische Untersuchungen*.
Hamburg: Meiner, 1992.

HUSSERL, Edmund. *Philosophie als strenge Wissenschaft*, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1965.

JAMES, William. *Précis de psychologie*. Paris: Librairie Marcel Rivière, 1946, traduit par E. Baudin et G. Berier.

JASPERS, Karl. *Allgemeine Psychopathologie (Všeobecná psychopatologie)*, habilitační práce, 1913.

V jednom zvláštním případě – u díla W. Jamese – jsem byl nucen vycházet z francouzského překladu, neboť dané pasáže, na něž se Tomès odvolává, v originále (*Psychology: Briefer Course*) chybí. Lze se tedy domnívat, že edice anglického originálu, jež je v současné době k dispozici, byla oproti první verzi (či předchozím verzím) krácena: jen pro srovnání, tato verze má pouhých 476 stran, zatímco oficiální francouzský překlad jich čítá 625.

V případě názvů děl, u nichž nebyl doposud pořízen český překlad, jsem se nejprve snažil zjistit, existuje-li pro ně v češtině nějaký – byť pochopitelně neoficiální – zažitý „pracovní název“. Jestliže takový název existoval, uváděl jsem jej při první zmínce v závorce za názvem původním (především jednalo-li se o Sartrova díla). Při uvádění názvů děl v rámci poznámek pod čarou jsem zachoval formát citace výchozího textu. Při první zmínce o díle je tak jeho název následován závorkou obsahující místo vydání, název nakladatelství a rok vydání: (místo, nakladatelství, rok).

2.2.1.2. Překlad pojmů náležejících do existující filozofické tradice

V oddílu věnovaném lexikální rovině (1.2.3.3.) jsem předložil stručnou charakteristiku slovní zásoby, s níž výchozí text pracuje. Při jejím překladu a ověřování jeho správnosti jsem spoléhal na díla – v naprosté většinou překladová – se shodnou či podobnou tematikou. Především se jednalo o české překlady Husserlových děl *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii* a *Logická zkoumání* a o překlad Heideggerova díla *Bytí a čas* (ačkoli se mnou překládaný text věnuje primárně Sartrovi, jedná se o Sartra stojícího prakticky na počátku své filozofické dráhy, tj. takového, který si ještě nevypracoval vlastní pojmový aparát a ve většině případů se tak odvolává na překlady německých filozofických pojmů náležejících do sféry filozofie existence a hermeneutiky). V této souvislosti dodám, že mi pomohl i glosář filozofických pojmů užívaných v díle trojice Heggel, Heidegger a Sartre, který jsem na konci zimního semestru vypracoval k atestaci z předmětu Tlumočení II.

V tomto oddíle se budu věnovat jen těm pojmům, které se v předloze vyskytovaly nejčastěji a také těm, u nichž nebyl překlad jednoznačný (tj. bylo je buď možné překládat dvěma způsoby v závislosti na kontextu, anebo se pro ně v češtině užívá více překladů).

Analytique existentielle – existenciální analytika (pobytu), viz *Bytí a čas* (2008), např. § 11, *Existenciální analytika a interpretace primitivního pobytu*

Apodictique – apodiktický, tj. platný za všech okolností, nezvratný, viz Husserlovy překlady či <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/apodikticky>.

Associationnisme – asocianismus,

viz <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/asocianismus>.

Attitude naturelle – přirozený postoj, viz Husserlovy *Ideje I* (2004)

Compréhension de soi – sebeporozumění, viz *Bytí a čas*

Concept/conception – je-li těchto výrazů užito v techničtějším významu, překládám jako *koncept/koncepce*, jedná-li se o význam obecnější, překládám obvykle jako *pojetí*

Cosmologie rationelle – racionální kosmologie,

viz http://www.cojeco.cz/index.php?s_lang=2&detail=1&id_desc=42970.

Emotion – v překladu slovo uvádím v plurálu, ačkoli originál jej užívá v singuláru (singulár je často používán i v Čapkově a Petříčkově překladu), neboť se domnívám, že to více odpovídá úzu češtiny

Entente – rozumění, Heideggerův termín, viz *Bytí a čas*: § 31. „Bytí tu‘ jako rozumění

Essence – tento pojem, klíčový pro Husserlovu fenomenologii, jsem se rozhodl překládat jako *esence*, ačkoli česky psaná literatura užívá spíše překladu *podstata* (*Vědomí a existence, Ideje, Bytí a čas...*). V překladech Husserlových děl se výraz někdy překládá jako *esence*:

Singitivní představa nemá sama o sobě žádnou *esenci*. (*Logická zkoumání II/2*, 2
012, str. 96)

V tomto, stejně jako v některých dalších případech (*fenomén X jev*), jde o obecné dilema, zda vybírat ze slovní zásoby domácí či cizí provenience. Je-li český text přesycen cizími slovy, může to v krajním případě ztěžovat jeho porozumění, v méně vážném případě dochází k částečnému odcizení sdělení pro adresáta. Podotkl bych, že mánii spočívající v nadměrném užívání cizích slov v kontextu určitého jazykového prostředí výtečně popsal G. Orwell v eseji nazvané *Politics and the English Language* (1946). Na druhou stranu si můžeme klást otázku, jestli není v oblasti společenských věd a filozofie více žádoucí, aby slovní zásoba z praktických důvodů směřovala k internacionalizaci a sjednocování. Některé ekvivalenty českého původu mohou být navíc částečně zavádějící, neboť se jejich denotát úplně nepřekrývá s denotátem daného latinismu či helénismu (k jehož částečnému posunu postupem času nezřídka došlo). Výraz *esence* je pro mne – oproti poněkud sémanticky vágnějšímu *podstata* – více pojmem (ačkoli uznávám, že může jít o pocitovou záležitost).

Etre au monde – Bytí ve světě, viz *Bytí a čas* (např. *Kapitola čtvrtá*)

Expérience sensible/réflexive – smyslová/reflexivní zkušenost, viz např. *Nástin in Vědomí a existence* (2010)

Étant – *jsoucno*, viz *Bytí a čas*, např. § 9, str. 60: *V bytí tohoto jsoucna vztahuje se ono samo ke svému bytí.*

Fait, s – *fakt, a* (v české verzi *Nástinu* je *fakt, y*)

Idée – překládám většinou jako *idea*, v méně častých případech jako *myšlenka*; v případě psychologického směru asocianismu (str. xvii) překládám jako *asociace* a celé spojení *associations entre idées* převádím volně jako *sdužování asociací*, neboť se domnívám, že *idea* i *myšlenka* by zde byly sémanticky zavádějící

Idéalisme transcendantal – *transcendentální idealismus*, Kant, Husserl, viz např. *Idea fenomenologie* (2004)

Intentionalité – *intencionalita*, viz např. *Ideje I*

Intuition cathégoriale – *kategoriální intuice*, např. Husserlovy *Ideje I*

Intuition eidétique – *eidetická intuice, tamtéž*

Intuition sensible – *smyslová intuice, tamtéž*

Loi de l'attraction universelle – *gravitační zákon*

Mettre entre parenthèses – *klást/dávat do závorek/uzávorkovat*, viz např. *Nástin* a *Ideje I*.

*Máme tedy například fenomenologii emocí, která poté, co „dala svět do závorek“, zkoumá emoci jako čistý transcendentální fenomén (...) (Nástin, in *Vědomí a existence*, str. 58)*

Phénomène – ve většině případů překládám jako *fenomén*, okrajověji jako *jev*. Zde platí totéž, co jsem výše psal o překladu výrazu *esence*; domnívám se, že *fenomén* je lepší již proto, že v něm vynikne etymologický a významový vztah k fenomenologii jako filozofické disciplíně. S ohledem na českého čtenáře a pro objasnění významové souvislosti provádím při prvním překladu explicitaci, kdy výraz nejprve překládám jako *jev* a do závorky za něj uvádím *fenomén*:

V tomto smyslu je tedy fenomenologie skutečně v první řadě rozjímáním nad jev (fenomény) vědomí (...) (P, 11)

Daný výraz překládám jako *jev* ve spojení *phénomènes psychiques* – *psychické jevy*, neboť je v češtině rozšířenější než výraz *psychické fenomény* (viz <https://www.korpus.cz/jev>):

Skutečnost, že Sartre své první filozofické texty věnuje psychickým jevům, jako jsou emoce, by nás ale neměla uvést v omyl. (P, 13)

V české verzi *Nástinu* používají překladatelé bez viditelného logického pravidla oba výrazy, totéž platí i pro Husserlovy překlady.

Principe de non-contradiction – *princip sporu* (v logice),
viz <http://leccos.com/index.php/clanky/princip-sporu>.

Psýché – nechávám v nezměněném tvaru (v češtině jeden z možných: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/psych-a-psych-a-psych-e>.)

Psychique X psychologique – originál používá obou výrazů bez bližšího rozlišení:

Que Sartre consacre ses premiers textes philosophiques à des phénomènes psychologiques comme ceux de l'émotion ne doit en réalité nous induire en erreur (...) (O, xiv)

(...) il est totalement absurde de récuser cette idée de monde tout en prétendant étudier des phénomènes humains comme le sont les phénomènes psychiques (...) (O, xxi)

Internetová verze slovníku Larousse charakterizuje *psychique* jako:

(celui) qui concerne la vie mentale, dans ses aspects conscients et/ou inconscients
(<http://www.larousse.fr/encyclopedie/rechercher?q=psychique>).

U výrazu *psychologique* uvádí:

1) qui concerne la psychologie, en tant qu'activité professionnelle ou en tant que science
2) relatif au psychisme de quelqu'un, à la psychologie d'un groupe : avoir des problèmes psychologiques

(<http://www.larousse.fr/encyclopedie/rechercher?q=psychologique&t=>).

Do češtiny jsem výrazy překládal buďto jako *psychický* (především šlo-li o spojení *psychické jevy*):

Proč se Sartre, jehož filozofie si klade za cíl být filozofií zaměřenou na svět, ve svých prvních textech věnuje studiu fenoménů vědomí či takovým psychickým jevům, jako jsou představivost a emoce? (P, 13)

Anebo jako *duševní*:

(...) gesto vyznačující se návratem k problematice subjektu spolu s konkrétními projevy duševní činnosti, kterými se tento subjekt projevuje: vnímáním, představivostí, emocemi atd. (P, 13)

Výrazu *psychologický* jsem užil jedině tehdy, šlo-li prokazatelně o jev spojený s psychologií jakožto vědou:

(...) právě vědomí musí být výchozím bodem každého psychologického zkoumání (...)(P, 24)

Psychologie de la forme – v češtině se nejčastěji užívá *gestaltivní/tvarová psychologie* (*gestaltismus*), viz <http://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/slovo/gestaltismus>

Psychologie positive – překládám jako *pozitivistická psychologie* (popř. jako *pozitivisticky orientovaná psychologie*), tj. taková, která vychází z empiricky ověřitelných faktů, a to i přesto, že český překlad *Nástinu* používá výraz *pozitivní psychologie*; takový překlad je však, minimálně z dnešního pohledu, zavádějící, neboť *pozitivní psychologie* značí psychologii zabývající se pozitivními emocemi (viz <http://www.pozitivni-psychologie.cz/clanky/co-je-pozitivni-psychologie.html>)

Réalités psychologiques (O, xiv) – rovněž překládám jako *psychické jevy*, což (vzhledem k danému kontextu) z hlediska denotátu odpovídá

Réflexion – zde jsem se pokoušel nalézt co nejuvýstižnější český výraz; ve většině případů jsem nakonec překládal jako *rozjímání*:

Fenomenologie sama sebe totiž v zásadě definuje jako psychologii, tedy přinejmenším jako rozjímání nad psýché. (P,10)

Réduction phénoménologique – *fenomenologická redukce* (či také *epoché*), viz Husserlovy překlady

Savoir – v kontextu, ve kterém je užito v předloze, jej překládám slovem *věda* – viz např. NIETZSCHE, F. *Le Gai savoir* (Paris : Librairie Générale Française, 1993, traduction d'Henri Albert) / *Radostná věda* (Praha : Aurora, 2001, přeložila Věra Koubová):

Podobně jako již v Nástinu teorie emocí, i zde proti sobě bude stavět syntetičnost pravé vědy a analytičnost vědy empiricky orientované (...) (P, 19)

Filozofie X filosofie – zde cítím jako povinnost vysvětlit, že jsem ve svém překladu užíval progresivnější varianty se „z“, neboť variantu se „s“ již vnímám jako přehnaně staromilskou; ve všech citovaných pasážích z existujících překladů však byla varianta se „s“, kterou tak bylo nutné zachovat.

2.2.2. Překladačské postupy a posuny na rovině morfosyntaktické

Nyní se budu věnovat podrobnějšímu rozboru překladačských postupů a posunů na úrovni syntagmatu a věty. Předestírám, že hned po převodu metatextových aspektů si přestyilizace výchozího textu vyžádala nejvíce úsilí právě na morfosyntaktické úrovni. Typologie překladačských operací je z velké části převzata z díla *Stylistique comparée du français et de l'anglais* (Paris : Didier, 1969) od autorů Vinay a Darbelnet.

2.2.2.1. Transpozice

Při převodu do češtiny bylo na mnohých místech nutné provést transpozice, tj. změny na úrovni morfosyntaxe. Mezi transpozice patří i transformace nominálních struktur na slovesné a naopak a transformace nefinitních tvarů na vedlejší věty obsahující finitní sloveso (Vinay a Darbelnet, 1969). Zde jsou některé příklady:

Jean-Paul Sartre, alors jeune professeur, qui n'est connu dans le monde de la philosophie que pour un article ambitieux mais sans grand retentissement intitulé La transcendance de l'ego, décide en 1937 d'écrire un gros ouvrage. (O, ix)

Mladý profesor Jean-Paul Sartre, ve filozofických kruzích známý zatím jen díky publikaci jediného článku nazvaného Transcendence ega, který je sice ambiciózní, ale jemuž chybí širší odezva, se roku 1937 rozhodne napsat dílo velkého významu. (P, 9)

Již první souvětí textu je příkladem poměrně komplexní, několikanásobné transpozice. Volná apozice originálu se v překladu mění na podmět, přičemž podmět originálu nabývá funkce apozice těsné. Dále je vedlejší věta přívlastková (*subordonnée relative*) originálu transponována na přívlastek volný, jenž je následován dvěma vedlejšími větami přívlastkovými v odporovacím poměru, zastupujícími francouzskou nominální konstrukci *un article ambitieux mais sans grand retentissement*. V podobných případech by se možná dalo uvažovat o tom, jestli se již nejedná o modulaci, tj. o celkovou změnu pohledu na zobrazovanou skutečnost.

—
bien que les approches de la psychologie de l'émotion se soient diversifiées (O, ix)

a to i přes rozličné psychologické přístupy ke studiu emocí (P, 9)

V tomto případě jsem francouzskou vedlejší větu přípustkovou převedl na nominální strukturu. Celkově vzato se tato operace častěji vyskytovala v opačném směru, tj. francouzskou sevřenější nominální či nefinitní vazbu jsem do češtiny převáděl vedlejší větou. Dodávám, že tento postup mající vliv na sevřenost či naopak rozvolněnost vyjadřování může často souviset s francouzskými pojmy *étouffement* a *dépouillement* (tj. implicitnosti a explicitnosti vyjadřování, (Vinay a Darbelnet, 1969)). Dle Knittlové jde o formální rozdíl na rovinách počtu slov a implicitnosti/explicitnosti (Knittlová, 1995).

—
Mais pourquoi, pour un jeune philosophe comme Sartre, parler de la psychologie et plus précisément de la psychologie des émotions ? (O, x)

Co však mladého filozofa, jako je Sartre, vede k tomu, aby hovořil o psychologii, tedy, přesněji řečeno, o psychologii emocí? (P, 9)

Právě uvedený příklad transpozice je zároveň ukázkovým příkladem možné sevřenosti francouzského vyjadřování: první část sdělení je nominální a zcela postrádá sloveso, druhá si pak vystačí s infinitivem. V češtině jsem obě části řešil vedlejší větou.

—
C'est en 1938 qu'il reprendra, à l'occasion des premières traductions françaises, sa lecture de Heidegger... (O, x)

V roce 1938, kdy jsou pořízeny první překlady Heideggera do francouzštiny, pak Sartre v jeho četbě bude pokračovat... (P, 10)

—
Jak už jsem předeslal, bylo by omylem se domnívat, že si překlad vyžádat pouze nominálně-verbální transpozice a ne naopak. Následující příklad dokazuje i opačnou tendenci:

Dans la perspective phénoménologique où ils s'inscrivent, les premiers essais de Sartre semblent plutôt (...) (O, xiv)

Sartrovy první esejistické texty řadí se k fenomenologii tak, jak se zdá (...) (P, 13)

Právě uvedený příklad je ukázkou francouzského tematického předsazení podmětu, které v češtině nefunguje (odtud nutnost transpozice).

—
Toute cette critique de la science positive a évidemment des accents très husserliens. (O, xix)

Celá tato kritika pozitivistické vědy se viditelně nese v silném husserlovském duchu. (P, 17)

—
Le positivisme scientifique s'est justement édifié en récusant toute référence à la notion de monde et en ne cherchant plus à connaître que les phénomènes de ce monde (...) (O, xxi)

Vědecký pozitivizmus se ustavil právě na základě odmítnutí jakéhokoli odvolávání se na ideu světa a také na základě toho, že se přestal zajímat o cokoli kromě jevů tohoto světa (...) (P, 19)

Zde jsem francouzský gérondif převedl dvěma různými způsoby, a to 1) syntagmatem sestávajícím ze sekundární předložky a substantiva a 2) vedlejší větou předmětnou. Druhé řešení je zároveň příkladem větší syntaktické explicitnosti směřující k intelektualizaci (viz níže).

—
(...) *leur refus de s'interroger sur l'être même de l'homme* (...) (O, xxi)

(...) *jejich odmítavý postoj k otázkám týkajícím se samotného lidského bytí* (...) (P, 19)

Většinu provedených transpozic pokládám za konstitutivní posuny, tj. takové, které vycházejí z inherentní rozdílnosti obou jazyků.

2.2.2.2. Modulace

Nyní uvádím příklady některých provedených syntaktických modulací. Modulace se vyznačuje změnou pohledu na zobrazovanou skutečnost. Často se jedná o transformaci aktivního slovesa v pasivní či o výměnu syntaktických rolí mezi podmětem a předmětem:

Sur quoi va alors porter la critique de Sartre ? (O, xvii)

Co bude tedy předmětem Sartrovy kritiky? (P, 16)

—
(...) *ce qui les amène à dégénérer en « anthropologie inhumaine ».* (O, xxi-xxii)

(...) *v důsledku čehož se tyto disciplíny zvrhávají v „nelidskou antropologii“.* (P, 19)

—
(...) *les réactions corporelles qui se produisent toujours lors d'une émotions* (...) (O, xxiii-xxiv)

(...) *tělesných reakcí, jimiž jsou emoce doprovázeny* (...) (P, 21)

—
(...) *et les états de conscience par lesquels se traduisent ces émotions.* (O, xxiv)

(...) *a stavů vědomí, jež emoce svým působením navozují.* (P, 21)

—
(...) *la phénoménologie conçue comme science portant sur des essences.* (O, xx)

(...) *na fenomenologii, která sama sebe chápe jako vědu o esencích.* (P, 18)

Poslední úryvek je zároveň ukázkou jistého stupně volného překladu a „překladatelovy licence“.

2.2.2.3. Interpunkční zásahy

V oddílu 1.2.3.2., věnovaném syntaktickému rozboru výchozího textu, jsem se zmínil o hojném užívání dvojtečky. Díky tomu ve výchozím textu vznikají rozsáhlá souvětí s volnější syntaktickou vazbou, kde role dvojtečky je jednak explikativní či demonstrativní (tj. úzce souvisí se slohovým postupem výkladovým) a jednak tato souvětí výrazným způsobem napomáhá strukturovat:

L'histoire est bien connu : Jean-Paul Sartre, alors jeune professeur (...) (O, ix)

(...) il y a « incommensurabilité entre les essences et les faits » : les états psychologiques de l'homme ne sont rien d'autre que des faits (...) (O, xxv)

Všeobecně lze asi říct, že francouzština s dvojtečkou (a dalšími interpunkčními znaménky, např. středníkem) zachází volněji než čeština, i když i zde se pohledy překladatelů různí. Jednotliví překladatelé se pak především „přou“ o to, zda lze do češtiny beze změny převádět veškerou interpunkci obsaženou ve francouzském originálu (viz např. pojednání PhDr. Jovanky Šotolové na toto téma nazvané *Sur le point-virgule et autres détails éphémères*, <http://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/127130?locale-attribute=cs>). Na základě své vlastní zkušenosti získané při překladu zde přítomného textu si dovoluji prohlásit, že se mi zachování dvojtečky a středníku na všech místech v českém textu jeví jako nereálné či přinejmenším jako těžkopádné, pro tento text nepřirozené. Na některých místech jsem se tak uchýlil k řešením bez nich, která považuji za elegantnější.

První z dvou konstrukcí uvedených výše jsem převedl jako dvě samostatné věty oddělené tečkou:

Příběh je dobře znám. Mladý profesor Jean-Paul Sartre (...)

Totéž jsem učinil i v řadě dalších případů, jako např. zde:

L'émotion est donc incompréhensible si l'on ne tient pas compte de la totalité de la réalité humaine et de ses rapports avec le monde : il y a même, comme le montrera Sartre (...)

(O, xv)

Emocím tak nelze porozumět, nevezmeme-li v potaz lidskou skutečnost jako celek a její poměr ke světu. Dokonce existuje, jak ukáže Sartre, celý samostatný svět emocí (...) (P,14)

Na jiném místě jsem syntaktické napojení s dvojtečkou převedl na syntakticky těsnější spojení s čárkou:

Mais Sartre n'est pas seulement un disciple de Husserl, qui appliquerait de manière scolaire les intuitions de la phénoménologie : il est déjà un philosophe à part entière, qui (...) (O, xii)

Sartre však není pouhým Husserlovým žákem, který by se školácky spokojil s aplikací fenomenologické intuice v praxi, ale filozofem se vším všudy, který (...) (P, 11)

Na dalších místech jsem dvojtečku nahradil pomlčkou (šlo-li o explikativní vztah):

L'émotion aura donc été posée comme une réalité close sur elle-même et on ne l'aura à aucun moment conçue comme une ouverture vers autre chose qu'elle-même : ouverture vers le monde et vers la « réalité essentielle de l'homme ». (O, xxiv)

Na emoce tak bude nazíráno jako na do sebe uzavřenou realitu a nikdy ne jako na otevřenou cestu vedoucí k něčemu, co je za nimi – ke světu a k „samé skutečnosti člověka“.

(P, 2)

I středník jsem na některých místech převáděl prostředkem, jenž se mi jevil být více v souladu s českým syntaktickým územ. Kromě otázky úzu vstoupila navíc výrazným způsobem do hry i snaha o přehlednější členění textu, tj. takové, jež českému čtenáři usnadní porozumění: některá složitá souvětí jsem proto převedl na souvětí kratší tak, že jsem daný středník, dvojtečku či čárku nahradil tečkou (viz i výše):

(...) en 1928, il s'est occupé de la révision des épreuves de la traduction de la Psychopathologie générale de Karl Jaspers ; puis il a choisi de consacrer son (...), avant de s'orienter (...) (O, x)

(...) roku 1928 provedl předtiskovou korekturu překladu Jaspersovy habilitační práce nazvané *Allgemeine Psychopathologie* (Všeobecná psychopatologie). Později, ve své závěrečné vysokoškolské tezi napsané pod vedením Henriho Delacroix, se rozhodl věnovat „obrazu v duševním životě, jeho roli a povaze“ (« l'image dans la vie psychique : rôle et nature »). Hned poté přistupuje (...) (P, 10)

Dalším významným interpunkčním zásahem do výchozího textu je přidání parentezí oddělených od zbytku syntaktické struktury pomlčkami. Těchto parentezí jsem v překladu částečně použil proto, abych docílil větší názornosti sdělení (explicitace), částečně je cítím jako zásah vynucený výchozí syntaxí, jejíž přesný převod do češtiny nebyl možný a parenteze se jevila jako nejelegantnější řešení:

Sartre possède en outre un art très rare : celui de dire l'essentiel en quelques phrases, de montrer par exemple les failles de la psychanalyse en quelques lignes (...) (O, 8)

Sartre je navíc nadán vzácnou schopností – uměním uchopit v několika málo větách jádro věci – díky níž se mu například v několika krátkých tezích podaří (...) (P, 8)

—
(...) c'est une science qui s'efforce d'atteindre des réalités naturelles, des phénomènes réels (reale) qui appartiennent au monde spatio-temporel conçu comme seul monde existant, et non des idéalités ou des essences. (O, xx)

(...) jedná se o vědu, jež se snaží postihnout prvky přirozené skutečnosti (reale) – skutečné fenomény náležející do časoprostorového světa, na který je nahlíženo jako na jediný existující svět – a nikoli dokonalost či esenci. (P, 18)

—
En tout état de cause, et quelle que soit la théorie à laquelle on souscrit (...), le dénominateur commun (...) (O, xxiv)

V každém případě – a bez ohledu na teorii, s níž vyslovíme svůj souhlas (...) – zůstává společným jmenovatelem (...) (P, 21)

Z méně podstatných interpunkčních zásahů bych zmínil případy, kdy jsem byl vzhledem k pravidlům češtiny nucen neznačenou přímou řeč, jež byla součástí okolní syntaxe, z této syntaxe vydělit a udělat z ní po stránce formální samostatnou větu se značenou přímou řečí:

(...) et trop étroit : y a-t-il vraiment un fossé infranchissable entre ceux que nous appelons des hommes et les autres primates, s'interroge Sartre en anticipant les questions de l'éthologie moderne? (O, xviii-xix)

(...) a příliš úzké: „Skutečně existuje nepřeklenutelná propast mezi těmi, jež nazýváme lidmi, a ostatními primáty?“ ptá se Sartre a předjímá tak otázky moderní etologie. (P, 17)

2.2.3. Implicitnost X explicitnost, intelektualizační tendence

Na mnohých místech originálu se mi jevilo jako nutné převést daný výraz či syntaktickou konstrukci explicitnějším způsobem: zdůraznit implicitně vyjádřené logické vztahy, AČV, posílit syntaktickou kohezi... V důsledku toho jsem se nevyhnul částečné intelektualizaci textu.¹ Jak již bylo uvedeno výše (2.2.2.1.), větší implicitnost vyjadřování do jisté míry souvisí s jeho sevřeností (užívání nominálních a polovětných vazeb), zatímco explicitnost lze naopak částečně vztáhnout k jeho rozvolněnosti (transformace jmenných a polovětných vazeb ve věty vedlejší). Otázku změny explicitnosti sdělení tak nelze oddělovat od postupů transformace a modulace popsaných v jim věnovaných oddílech výše. Některé konkrétní příklady větší explicitnosti překladového řešení:

(...) la phénoménologie est bien en ce sens avant tout une réflexion sur les phénomènes de la conscience, une conscience dont le statut change fortement avec la réduction phénoménologique et la mise au premier plan de l'intentionnalité. (O, xi)

V tomto smyslu je tedy fenomenologie skutečně v první řadě rozjímáním nad jevy (fenomény) vědomí, tj. toho vědomí, jehož status prochází prudkou změnou s tím, jak je

¹ Levý rozlišuje tři typy intelektualizace: zlogičťování textu, vykládání nedořečeného a formální vyjadřování syntaktických vztahů (Levý, 1963, str. 145-153). V případě mého překladu se jedná o první a třetí typ.

uplatňována metoda fenomenologické redukce a do popředí se dostává intencionalita.

(P, 10-11)

První explicitační zásah (vnitřní vysvětlivka) je pochopitelně lexikální povahy, další jsou povahy lexikálně-syntaktické: projevují se užitím explikativní zkratky *tj.* (částečně suplující funkci, kterou v originále zastává neurčitý člen *un*), rozvolněním syntaxe – převod nominálního *la mise au premier plan* na slovesné *do popředí se dostává* –, posílením syntaktické (potažmo významové) koheze – explikativní konstrukce *s tím, jak* –, a již zmíněnou tendencí *dépouillement X étoffement – avec la réduction phénoménologique / je uplatňována metoda fenomenologické redukce*. Všechny zmíněné jevy se pochopitelně prolínají a umocňují výsledný efekt.

—

Mais Sartre n'est pas seulement un disciple de Husserl qui appliquerait de manière scolaire les intuitions de la phénoménologie (...) (O, xii)

Sartre však není pouhým Husserlovým žákem, kteř by se školácky spokojil s aplikací fenomenologické intuice v praxi (...) (P, 11)

—

(...) les premiers essais de Sartre semblent plutôt reconduire le geste cartésien (et husserlien) d'un retour au sujet et aux différents actes psychiques (...) (O, xiv)

Sartrovy první esejistické texty (...) tak, jak se zdá, spíše navazují na Descartovo (a Husserlovo) gesto vyznačující se návratem k problematice subjektu, spolu s konkrétními projevy duševní činnosti (...) (P, 13)

—

(...) que l'ego n'était en rien un être intérieur, immanent à la conscience (...) (O, xiv)

(...) že ego není v ničem podobné nějakému vnitřnímu bytí, jež by se ve vztahu k vědomí vyjevovalo imanentně (...) (P, 13)

Poslední úryvek je opět příkladem explicitující transpozice se slovesem.

V jednom zvláště nápadném případě jsem výchozí sdělení doplnil o vnitřní vysvětlivku, neboť jsem tak pokládal za vhodné s ohledem na českého čtenáře (ačkoli z hlediska presupozic nebyl čtenář francouzský nikterak zvýhodněn):

(...) il s'est occupé de la révision des épreuves de la traduction de la Psychopathologie générale de Karl Jaspers; (O, x)

(...) provedl předtiskovou korekturu překladu Jaspersovy habilitační práce nazvané Allgemeine Psychopatologie (Všeobecná psychopatologie). (P, 9-10)

Za dominantní explicitační prostředek ve svém překladu dále považuji užívání vytýkacích konstrukcí s demonstrativy *ten/ta/to* a *tento/tato/toto*:

Le texte de Sartre commence par une critique radicale du modèle de psychologie qui domine alors en France, et surtout par une critique des prétentions de cette psychologie à être positive (...) (O, xvi)

Sartre svůj text otevírá radikální kritikou psychologického modelu, který dominuje ve Francii jeho doby. Tuto psychologii kritizuje především za to, že si nárokuje pozitivismus (...) (P, 15)

—
Ce que nous dit Sartre est, d'un certain point de vue, encore plus radical que ce que nous disait Husserl (...) (O, xx)

To, co nám říká Sartre, je, viděno z jistého pohledu, ještě radikálnější než to, co nám říkal Husserl (...) (P, 18)

—
La critique que fait Sartre est absolument décisive et elle reviendra sans cesse dans son œuvre, même dans des textes beaucoup plus tardifs (...) (O, xx)

Tato kritika je naprosto rozhodující s tím, že Sartre se k ní bude ve svém díle neustále vracet, a to i v mnohem pozdějších textech (...) (P, 19)

Opakování tohoto prvku nevyhnutelně vedlo – spolu s dalšími faktory – k částečné intelektualizaci celého překladu. Protože intelektualizace obecně představuje tendenci negativní, snažil jsem se ji v mezích své překladatelské dovednosti potlačit. Nemyslím si

však, že se mi to podařilo úplně. Zároveň si netroufám s jistotou prohlásit, zda se v právě nastíněných případech jednalo pouze o posuny konstitutivního, tj. nevyhnutelného, charakteru, či zda se tomuto prvku bylo (alespoň v některých případech) lze vyhnout a jeho přítomnost je tak spíše dokladem mé překladatelské nevyspělosti.

2.2.4. Volný překlad, nivelizace X intenzifikace

Tento oddíl věnuji tématu volného překladu a příležitostným nivelizačním tendencím, které můj překlad obsahuje. Při přestylování výchozího textu bylo nutné mít takřka permanentně na paměti základní překladatelskou maximu, dle níž jde v první řadě o převod smyslu sdělení a nikoli konkrétních jazykových prostředků. Transformační-generativní gramatika, jejíž základy položil N. Chomsky, na překlad (zjednodušeně) nahlíží jako na proces, v rámci něhož je výchozí sdělení analyzováno tak, aby z něho mohla být extrahována jeho hloubková, tj. „nelingvistická“ struktura, která je následně překódována do konkrétní povrchové struktury jazyka cílového (Knittlová, 1995). Pro tuto stabilní významovou složku, jejíž zachování je v cílovém jazyce nutné, užívá A. Popovič termín invariant (Popovič, 1983). Jeho správné převedení je pak v podstatě alfou a omegou principu funkční ekvivalence.

V oblasti volného překladu je typickým jevem to, co Knittlová nazývá sémantickou kontiguitou (Knittlová, 1995). Z hlediska širší typologie vypracované právě v závislosti na principu funkční ekvivalence se jedná o posun v denotátu náležející do široké kategorie tzv. částečného ekvivalentu mezi originálem a překladem. Knittlová píše, že jde o sémantické posuny, *kde základní složka zůstává nezměněna, ale diferenční sémantické rysy se různí, aniž jde o jejich přidávání nebo ubírání* (Teorie překladu, str. 28):

(...) qui témoignent d'une compréhension particulièrement forte des enjeux de la phénoménologie husserlienne et en montrent l'extraordinaire fécondité. (O, ix)

(...) svědčícím o obzvláště silném pochopení výzev Husserlovy fenomenologie a ukazujícím na její neobyčejný potenciál. (P, 9)

—

(...) ainsi que pour aborder (de manière encore superficielle) les textes de Heidegger.

(O, x)

(...) a rovněž se zde seznámil (ačkoli zatím jen zběžně) s Heideggerovými texty. (P, 10)

—
On se tromperait toutefois en ne considérant L'Esquisse d'une théorie des émotions que comme une pure et simple application (...)

(O, xii)

Přesto by bylo mylné považovat Nástin teorie emocí za pouhou stoprocentní aplikaci (...)

(P, 11)

V některých případech se české řešení oproti originálu vyznačuje částečným ochuzením o významová specifika, je obecnější, popř. abstraktnější povahy:

(...) puis, il a choisi de consacrer son diplôme d'études supérieures à (...)

(O, x)

(...) později, ve své závěrečné vysokoškolské tezi, (...) se rozhodl věnovat (...)

(P, 10)

V právě uvedeném úryvku je české řešení částečnou nivelizací originálu. Spojení *consacrer son diplôme d'études supérieures à* je vlastně metonymií, neboť se do jisté míry zakládá na obrazném vyjadřování a pracuje s transferem významu: daný diplom představuje až výsledek napsané a obhájené teze, v jejímž rámci se autor věnuje zmíněnému problému. Tato obraznost však v češtině dle mého názoru nefunguje.

—
La question de la psyché est une question d'autant plus déterminante que Sartre inscrit ses recherches philosophiques explicitement, depuis son séjour à Berlin en 1933-1934, dans le sillage de la phénoménologie de Husserl.

(O, x)

Otázka psýché je pro Sartra o to zásadnější, že od své berlínské stáže (1933–1934) své filosofické bádání otevřeně orientuje v duchu Husserlovy fenomenologie.

(P, 10)

Zde si nelze nevšimnout poměrně markantního rozdílu v délce obou řešení. To proto, že český překlad je implicitnější: ze strategických důvodů se vyhýbá opakování fr. *question* a letopočet uvádí v závorce. Podtržená část pak opět představuje částečnou nivelizaci, kdy velmi obrazné (a konkrétnější) spojení originálu je převedeno abstraktnější kolokací.

Následující úryvek je zajímavý hned díky dvěma posunům:

Tout son travail, de « La Transcendence de l'ego » jusqu'à L'Être et le néant, s'inscrit dans un cadre phénoménologique strict, et l'Esquisse n'y échappe pas. (O, xi)

Celé jeho dílo, od Transcendence ega až po Bytí a nicotu, fenomenologii zachová neochvějnou věrnost. Náčrt teorie emocí nevyjímaje. (P, 10)

V češtině nejprve dochází k intenzifikaci, když se spojení *s'inscrit dans un cadre phénoménologique strict* „mění“ na *fenomenologii zachová neochvějnou věrnost*, a následně k zeslabení obrazu, když je věta *l'Esquisse n'y échappe pas* převedena (jednočlennou) větou – Náčrt teorie emocí *nevyjímaje*. Tento úryvek tak dle mého názoru lze považovat za ukázkou překladatelské kompensace.

Kompensaci jsem se snažil uplatnit právě proto, abych textu alespoň částečně navrátil osobitost, o níž jsem ho na jiných místech musel připravit v důsledku nutných nivelizačních posunů. Dalším příkladem intenzifikace je následující úryvek:

(...) qui situe la phénoménologie dans le sillage de l'idéalisme transcendantal kantien. (O, xiii)

(...) se totiž o fenomenologii vyjadřoval jako o přístupu krácejícím ve šlépějích Kantova transcendentálního idealismu. (P, 12)

Volný překlad se sklony k implicitaci je případem následujícího úryvku:

(...) il n'y a pas de fidélité de Sartre aux thèses de Husserl car c'est déjà un Husserl passé au tamis sartrien, un Husserl dont Sartre retient un certain nombre d'intuitions pour mieux en rejeter d'autres, que nous trouvons sous la plume de l'auteur de L'Esquisse. (O, xii)

U Sartra nenajdeme věrnost Husserlovým tezím, neboť autor Nástinu teorie emocí je již stačil podrobit svému vlastnímu čtení, v jehož rámci si z nich ponechal určité množství konceptů a odmítl jiné. (P, 11-12)

I zde se jedná o nivelizaci, neboť expresivní spojení *passé au tamis sartrien* je převedeno neutrálně a neobrazně, jako *podrobit svému vlastnímu čtení*.

Poslední příklad volnějšího překladu (tentokrát ekvivalentního co do intenzity a obraznosti):

(...) celle-ci est, comme on le sait bien, une idée fondamentale de la métaphysique qui est, pour cette raison, tombée sous les coups de la critique kantienne (...) (O, xxi)

Ta (idea světa), jak známo, je základní ideou metafyziky, a proto vzala za své pod úder kantovské kritiky (...) (P, 19)

2.2.5. Překlad reálií

Ponecháme-li stranou názvy filozofických a společenskovedních děl náležejících k německé, francouzské a okrajově i britské a české tradici, jejichž překladu jsem se podrobně věnoval v oddíle 2.2.1., obsahuje výchozí text jen velmi malý počet reálií. Reálií je v tomto smyslu např. název instituce *Maison Académique française de Berlin*, který jsem překládal doslova, tedy jako *berlínský Francouzský akademický dům* (ověřil jsem si, že atribut *de Berlin* není součástí oficiálního názvu instituce).

2.3. Nepřesnosti originálu

Závěrečný oddíl své práce věnuji některým nepřesnostem, které jsem ve výchozím textu objevil. V jednom případě – pro překlad nikterak zásadním – jsem objevil gramatickou chybu: na str. xvii se autor zmiňuje o tom, jak Sartre nahlíží na fenomenologii, přičemž uvádí následující parentezi oddělenou pomlčkami: *ce qu'il est indéniablement*. Z předchozího textu je však patrné, že zájmeno *il* zde zastupuje substantivum *la phénoménologie*. Správný tvar by tudíž byl *elle*. V oddíle 2.2.1.2. jsem zmínil dle mého názoru problematický způsob, s jakým originál nakládá s adjektivy *psychique* X *psychologique*. Dále existuje důvod se domnívat, že se autor dopustil drobného sémantického posunu na str. xviii, kde píše:

(...) car qu'est-ce qui garantit, se demande Sartre, que le primitif australien et l'ouvrier français de 1939 appartiennent à la même catégorie sychologique ?

Ve vlastním Sartrově textu se však nevyskytuje výraz *l'ouvrier français*, ale *l'ouvrier américain*:

(...) rien ne dit que le primitif australien peut être rangé dans la même classe psychologique que l'ouvrier américain de 1939.

Esquisse (Paris, Hermann, 2010), str. 8

ZÁVĚR

V této bakalářské práci jsem se pokusil o funkčně ekvivalentní překlad prvních zhruba dvaceti normostran komentáře A. Thomèse k eseji J.-P. Sartra *Esquisse d'une théorie des émotions*. Překlad jsem provedl na základě zevrubné překladatelské analýzy výchozího textu, při níž mi byl oporou upravený překladatelský model Ch. Nordové spolu s překladatelskou zásadou funkční ekvivalence. V rámci analýzy i překladu samého jsem se snažil maximálně využít teoretické a praktické poznatky z oboru translatologie získané v průběhu celého dosavadního tříletého studia oboru.

Vzhledem k vysoce metatextové povaze a viditelné tematické zúženosti (odbornosti) mnou zvolené předlohy spočívaly hlavní překladatelské výzvy ve správném převodu její intertextuality a nocionality. Jen o málo snadnější se ukázal převod syntaktické roviny francouzského originálu, vykazující nápadné intelektualizační tendence. V důsledku toho bylo v překladu nutné provést celou řadu transpozic a modulací. V rámci nich jsem se neubráníl explicitačním a místy dokonce intelektualizačním posunům. Zůstává pro mne částečně otevřenou otázkou, do jaké míry jsou tyto posuny konstitutivní a do jaké míry jsou individuální, a tudíž redundantní.

Mnou zvolený překladatelský styl se snaží inspirovat styly existujících filozofických překladů v češtině, se kterými jsem se podrobněji seznámil. Při překladu jsem postupoval tak, že jsem si průběžně zapisoval problematická a nejednoznačná místa, k nimž jsem se pak v komentáři vracel. Jednalo-li se o nejednoznačnosti terminologické povahy, obracel jsem se na francouzskou i českou, původní i překladovou filozofickou literaturu, odborníka v oboru filozofie, popřípadě na francouzský výkladový slovník *Larousse*. Nejasnosti vycházející buď z reálií vážících se k francouzskému prostředí (kterých je v textu minimálně), anebo z konkrétního způsobu formulace v textu jsem konzultoval s rodilým mluvčím.

Výsledné poznámky mi po dokončení překladu pomohly s vypracováním typologie překladatelských problémů a jejich řešení. Hlubší reflexe nutná k vypracování této typologie mne navíc nejednou přivedla k opětovnému zvážení daného překladatelského řešení, případně k jeho modifikaci.

BIBLIOGRAFIE

Primární literatura

THOMES, Arnaud. *Le projet philosophique de Sartre dans L'Esquisse d'une théorie des émotions* : préface à *L'Esquisse d'une théorie des émotions* de J.-P. Sartre. Paris : Hermann, 2010.

Sekundární literatura

1) Filozofie, společenské vědy a literatura, na níž je v textu odkazováno

Sartre

Bytí a nicota. Praha: Oikoymenh, 2006, přeložil O. Kuba.

Sešity z podivné války. Praha: Academia, 2012, přeložil M. Novotný.

Vědomí a existence. Praha: OIKOYMENH, 2006, přeložili J. Čapek a M. Petříček.

Zed' a Nevolnost. Praha: KMa, 2003, přeložili Josef Čermák, Eva Musilová a Dagmar Steinová.

Critique de la raison dialectique (Kritika dialektického rozumu). Paris : Gallimard, 1960.

Esquisse d'une théorie des émotions. Paris : Hermann, 2010.

« *l'image dans la vie psychique : rôle et nature* » („obraz v duševním životě, jeho role a povaha“).

Disertační práce obhájená na École Normale Supérieure, 1927.

L'Imaginaire (Imaginárno). Paris : Gallimard, 1940.

L'Imagination (Představivost). Paris : Gallimard, 1947.

La Psyché (Psýché). Rukopis byl ztracen, dochovala se pouze část s názvem *Esquisse d'une théorie des émotions*.

Question de méthode (Otázka metody). Paris : Gallimard, 1957.

Situation, I (Situace, I). Paris : Gallimard, Idées, 1947.

Husserl

Idea fenomenologie. Praha: Oikoymenh, 2004, přeložil T. Dimter.

Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii, I. Praha: Oikoymenh, 2004, přeložili A. Rettová a P. Urban.

Logická zkoumání, I, Prolegomena k čisté logice. Praha: Oikoymenh, 2009, přeložili K. S. Montagová a F. Karfík.

Logická zkoumání, II. Praha: Oikoymenh, 2010, přeložili P. Urban, K. Novotný a H. Janoušek.

Philosophie als strenge Wissenschaft, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1965.

Philosophie der Arithmetik. Psychologische und logische Untersuchungen.
Hamburg: Meiner, 1992.

Ostatní

BEAUVOIR, Simone de. *La Force de l'âge*. Paris : Gallimard, Folio, 1965.

CABESTAN, Philippe. *L'Être et la conscience*. Bruxelles : Ousia, 2005.

EAGLETON, Terry. *Literary Theory*. Oxford: Blackwell Publishers, 1983.

HEIDEGGER, Martin. *O humanismu (dopis)*. Praha: Ježek, 2000, přel. P. Kurka.

HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. Praha: Oikoymenth, 2008, přeložil I. Chvatík.

JAMES, William. *Précis de psychologie*. Paris: Librairie Marcel Rivière, 1946, traduit par E. Baudin et G. Berier.

JASPERS, Karl. *Allgemeine Psychopatologie (Všeobecná psychopatologie)*, habilitační práce, 1913.

NIETZSCHE, Friedrich. *Le Gai savoir*. Paris : Librairie Générale Française, 1993, traduction d'Henri Albert a *Radostná věda*. Praha : Aurora, 2001, přeložila Věra Koubová.

PATOČKA, Jan. *Úvod do studia Husserlovy fenomenologie*. Praha: SPN, 1966.

TOMES, Arnaud. *L'existentialisme est un humanisme : Sartre*. Paris : Ellipses, 1999.

TOMES, Arnaud. *Le sujet*. Paris : Ellipses, 2005.

TOMES, Arnaud et CABESTAN, Philippe. *Le vocabulaire de Sartre*. Paris : Ellipses, 2001.

TOMES, Arnaud et CAUMIERES, Philippe. *Cornelius Castoriadis : réinventer la politique après Marx*. Paris: PUF, 2011.

2) Teorie překladu a lingvistika

ADAM, J.-M. *La linguistique textuelle. Introduction à l'analyse textuelle des discours*. Paris : Armand Colin, 2005.

ČECHOVÁ, Marie et al. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV, 2003.

HOUŽVIČKOVÁ, Milena a HOFFMANNOVÁ, Jana. *Čeština pro překladatele*. Praha: UK, 2012.

JAKOBSON, Roman. *Lingvistika a poetika*. Bratislava: Tatran, 1991, prel. Ján Horecký.

KNITTLOVÁ, Dagmar. *Teorie překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1995 a *Překlad a překládání*. Tamtéž, 2010.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel, 1963.

NORDOVÁ, Christiane. *Text Analysis in Translation*. Amsterdam: Rodopi, 1991 a *Translating as a purposeful activity : functionalist approaches explained*. Manchester: St. Jerome Publishing, 2007.

POPOVIČ, Anton. *Originál – preklad: interpretačná terminológia*. Bratislava: Tatran, 1983.

ŠABRŠULA, Jan. *Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchègue*. Praha: UK, 1990.

VINAY, Jean-Paul et DARBELNET, Jean. *Stylistique comparée du français et de l'anglais : methode de traduction*. Paris : Didier, 1969.

3) Slovníky, příručky a online zdroje

Český národní korpus: www.korpus.cz.

Co je co: http://www.cojeco.cz/index.php?s_lang=2&detail=1&id_desc=42970.

Larousse: <http://www.larousse.fr/>.

Leccos: <http://leccos.com/index.php/clanky/princip-sporu>.

ORWELL, George. *Politics and the English Language*. 1946:
<https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/orwell46.htm>.

Slovník cizích slov: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>.

Souborný katalog ČR: <http://www.caslin.cz/>.

ŠOTOLOVÁ, Jovanka. *Sur le point-virgule et autres détails éphémères*. 2013:
<http://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/127130?locale-attribute=cs>.
<http://www.pozitivni-psychologie.cz/clanky/co-je-pozitivni-psychologie.html>.